Aylık Tarih

Yıl: 2 Sayı : 17 Temmuz 2024

Eyüp Sultan Türbesi
Ayasofya'nın Levhaları
Tarih Boyunca İstanbul Yangınları
Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu
Akıncılar ve Akıncı Ocağının Sönmesi
Tımarlı Sipahi ve Lağımcı Başı
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul)
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Aylık Tarih

İçindekiler

Eyüp Sultan Türbesi 3
Ayasofya'nın Levhaları 7
Tarih Boyunca İstanbul Yangınları 8
Cangiz Han ve Moğol İmparatorluğu12
Akıncılar ve Akıncı Ocağının Sönmesi 17
Tımarlı Sipahi ve Lağımcı Başı 20
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul) 22
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları 32

Ücretsiz Aylık Dergi

Sahibi ve Sorumlusu:
H.Veysel Güleryüz

veyselguleryuz@gmail.com
www.veyselguleryuz.com

Eyüp Sultan Türbesi

İslâm âleminin en büyük ziyaret yerlerinden biri olan bu kabrin bulunuşu hakkında birtakım söylentiler vardır

H.Veysel Güleryüz

İstanbul' da Müslümanların önemli ziyaret yerlerinden biri olan Eyüp; , cami, mescit, medrese, hamam, türbe gibi eserlerin yanı-sıra birer belge niteliği taşıyan mezar taşları ile tarihimize ışık tutmaktadır. Eyüp camisi minarelerinden yükselen ezan seslerinin duyulabildiği yerlerde gömülü bulunanların kabir azabı çek-miyeceği ve ayrıca Allah nazarında da makbul kullar olacağı inancının Müslümanlar arasında yerleşmesi, burada gömülmek isteğini, en son kutsal arzu hâline getirmiştir. Bu yüzden Eyüp, binlerce mezar ve çok sayıda da türbe ile kaplanmıştır.

Bizans çağında Cosmidiun diye isimlendirilen bu yerin ilgi çekici bir coğrafî durumu vardır. Karşı kıyıda bir zamanların meşhur Kâğıthane deresi, Haliç'in meydana getirdiği kıvrım ve «Yılan Adaları» diye isimlendirilen küçücük adacıklar... Eskiden ilçenin içerisinden İslâmbey, Düğmeciler ve Kurukavak derelerinin birleştiği Eyüpsultan deresi geçerek Haliç'e dökülürdü. Biraz ileride de İplikhane deresi vardı. Zaman zaman taşarak Eyüp'ü su altında bırakan bu dereler zamanla kurumuş, üstleri örtülmuştur.

Evliya Çelebî, İstanbul'un en bayındır yerlerinden biri olarak anlattığı Eyüp'ten şöyle söz etmektedir:

«Eyyûb şehri, İstanbul'un batı tarafmdadır. İstanbul'a bitişik olup arasında asla boş arazi yoktur. Baştanbaşa mâmurdur. Fakat başka hükümettir. Fâtih kanununa göre 500 akça mevleviyettir. 700 parça köye hükmü geçer. Yirmi altı nahiye naibi vardır. Adalet üzere senelik on bir kuruş geliri olur. Başka subaşısı ve mütevellisi vardır. Bu şehrin dört tarafında sur yoktur. Kuzey tarafı İstanbul idaresindedir. Karşı tarafı deniz karşısında bir şehirdir. 9800 kadar saray ve ev vardır. Haliç boyunca, Zâlpaşa camisinden Kâğıthane yolu üzerinde Civan Kapıcıbaşı sarayına kadar 3000 adımdır. Yine Zâlpaşa'dan, İdris köşküne kadar üç bin adımdır. Yine Zâlpaşa'dan Nişânca'ya ve Topçular'a kadar üç bin adımdır.»

EBÂ EYYÛB EL-ENSÂRÎ'NİN GELİŞİ

Emevilerin İstanbul'u ele geçirmek için birbiri ardına süregelen kuşatmalarından birinde, Peygamber'in Medine'ye hicretinde evinde misafir kaldığı sahabeden Alemdâr-ı Nebî, Ebâ Eyyûb el-Ensârî'nin burada şehit düşmesi ilçenin ruhanî bir hüviyete bürünmesine neden olmuştur.

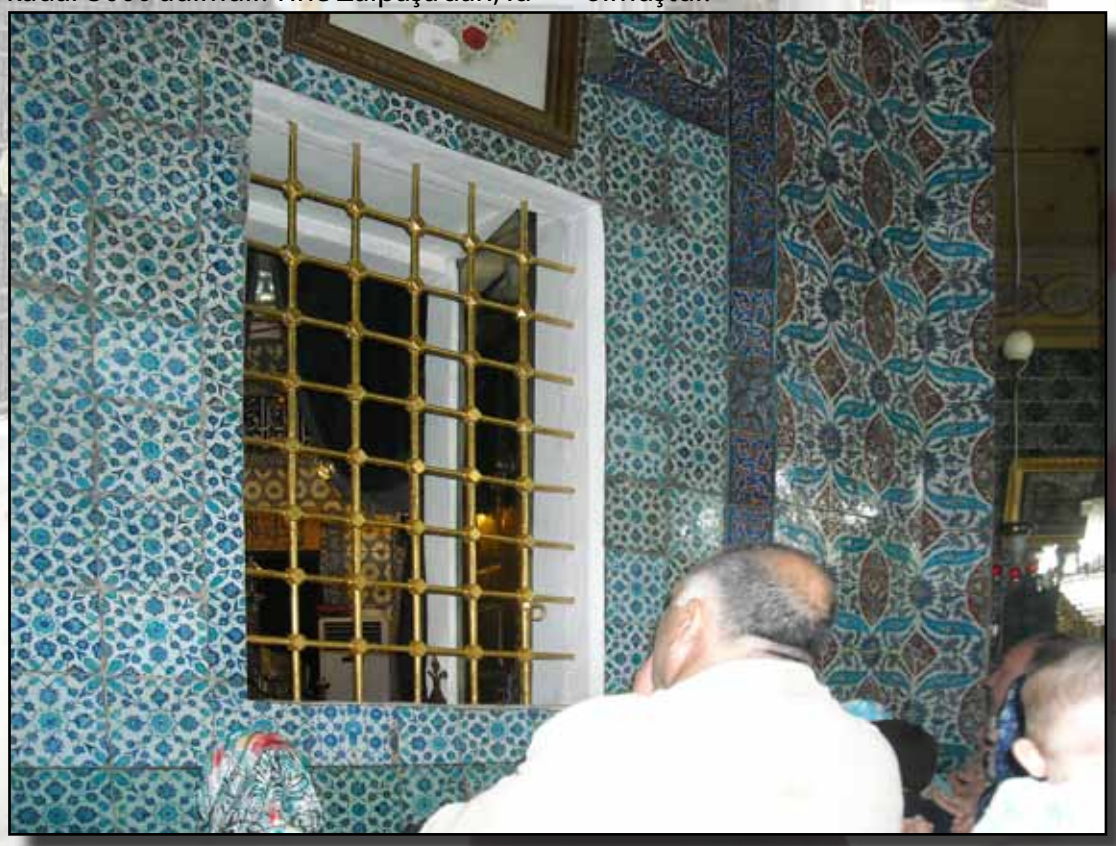

Asıl adı Halid bin Zeyd olan Ebâ Eyyûb el-Ensarî, Müslümanlığı ilk kabul edenlerdendi. Ayrıca Müslümanlar arasında da itibarı son derece yüksekti. Bu yüzden Emevî halifelerinden Muaviye'nin oğlu Yezid, İstanbul'a 668-669 yıllarında yaptığı bir seferde, o zamanlar 85 yaşını aşkın olan Ebâ Eyyûb el-Ensârî'yi de yanınakatmıştı. Onunla birlikte bu seferde Yezidoğlu Abdullah, İbni Zübeyr gibi tanınmış sahabeler de bulunuyordu.

Ebâ Eyyûb el-Ensârî altı ay süren kuşatma sırasında ölmüştür. Ölümü hakkında birtakım söylentiler vardır. Kuşatmanın en şiddetli ânında surların dibinde başına isabet eden bir taş veya bir okla şehit olmuştur. Başka bir söylentiye göre ishale tutulmuş, yüksek ateşten ölmüştür.

Diğer bir söylentiye göre, kuşatmanın uzamasından dolayı bir ara antlaşma bile yapıldığından söz edilir. Bundan yararlanan Ebâ Eyyûb el-Ensârî de yanına aldığı birkaç Müslüman ile şehre girmiş, Ayasofya'yı ziyaret etmiş, dönüşte Eğri-kapı'dan dışarı çıkarken bir kısım halk ile askerin hücumuna uğrayarak taşla şehit edilmiştir.

Ebâ Eyyûb el-Ensârî öleceğini daha önceden sezmişti. Yakınlarına öldüğü zaman surların yakınına gömülmesini, mezarının üzerine hiç bir iz bırakılmamasını, sadece içeriye küçük bir işaretin konmasını vasiyyet ederek şöyle demişti:

«Peygamber'imizin hadîs-i şerîfinde de belirttiği gibi şehir er geç islamin eline geçecektir. O mübarek sefere iştirak eden askerler benim mezarımın yerini bilmesinler, benim kemiklerim onların çizmeleri, atlarının nalları altında sarsılsın, bu suretle ben de onlara iştirak etmiş olayım.»

Gerçekten İstanbul'un fethi sırasında bu yerde Fâtih Sultan Mehmed ordugâh kurdurmuş ve muhteşem bir resmigeçit yaptırmıştır.

MEZARIN BULUNUŞU

Emevilerin İstanbul'u kuşatmasından sekiz yüz yıl sonra, 1453'de İstanbul'u fetheden Fâtih Sultan Mehmed, Ebâ Eyyûb el-Ensârî hakkında söylenenleri biliyor, makamını bularak orada bir mahalle kurmak istiyordu.

İslâm âleminin en büyük ziyaret yerlerinden biri olan bu kabrin bulunuşu hakkında da birtakım söylentiler vardır.

İstanbul'un fethini izleyen günlerden birinde Okmeydanı'nda Fâtih Sultan Mehmed ile beraber olan Ak Şemseddin Haliç kıyılarında, surlara yakın nurlu bir yeri işaret ederek aranan mezarın orada olduğunu söylemiştir. Ertesi gün padişah ile birlikte oraya giden Ak Şemseddin eline aldığı iki çınar dalını biraz aralıklı olarak yere dikmiş, «İşte, Ebâ Eyyûb el-Ensârî'nin kabri burasıdır» demiştir.

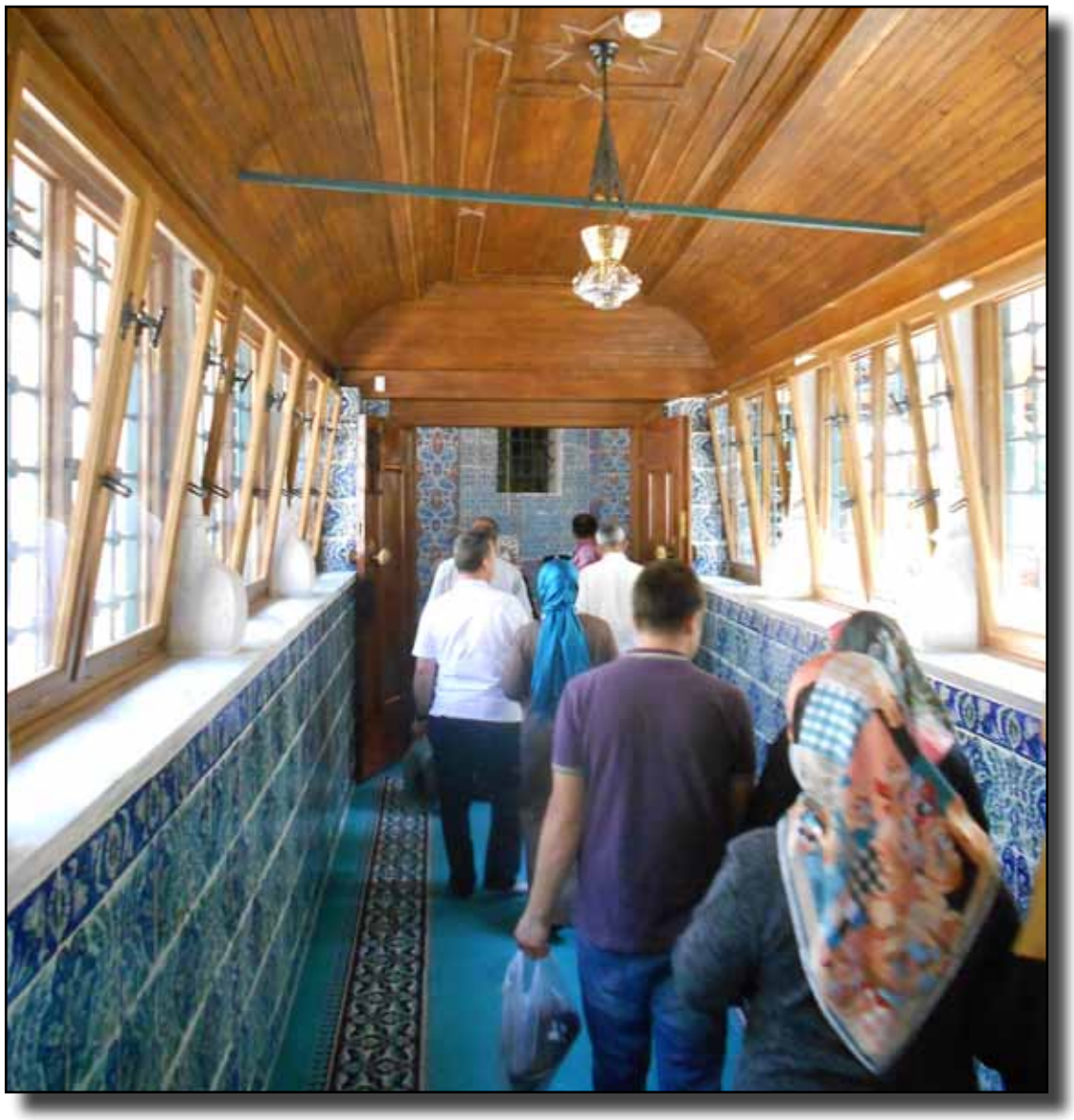

Mezarın bulunuşu ile ilgili bir başka söylenti biraz daha değişiktir. Bir gün Fâtih Sultan Mehmed ile beraber surların dışında dolaşan Ak Şemseddin, «Müjdeler olsun, Resulullah'ın alemdarı Ebâ Eyyûb el-Ensârî burada gömülüdür» diyerek sık bir fundalığa girmiştir. Bundan sonra seccadesini yayarak iki rekât namaz kılmış, selâm verip secdede uykuya dalmıştır. Orada bulunanlar, «Efendi, Ebâ Eyyûb el-Ensârî'nin mezarını bulamadığı için utancından uykuya vardı» demişlerdir. Fakat, Ak Şemseddin secdeden başını kaldırmış, kan çanağına dönen gözlerini padişaha çevirmiş ve şöyle demiştir:

"Hikmet-i Huda seccademizi Eyyûb el-Ensârî'nin kabri üzerine döşemişler. Emir buyurun hemen şurayı kazsınlar..."

Bunun üzerine orada bulunanlardan birkaç kişi Ak Şemseddin'in seccadesinin altını kazmaya başlamıştır. Üç metre derinliğe ulaşıldığında yeşil somakiden dört köşe bir taş meydana çıkmıştır. Bunun üzerinde de Kûfî bir yazı ile «Hazâ kabr-i Ebâ Eyyûb el-Ensârî» yazılı imiş. Bu taş kaldırılınca altında kefen içerisinde elinde tunç bir mühür tutan safranla boyalı Ebâ Eyyûb el-Ensârî'nin vücudu ile karşılaşılmıştır. Bunun üzerine taş hemen yerine konmuş, saygı ile üzerine toprak doldurulmuştur.

TÜRBE

Ebâ Eyyûb el-Ensârî'nin makamı belli olunca Fâtih Sultan Mehmed üzerine bir türbe ve onun kıble yönüne de bir cami yapılmasını emretmiştir. Böylece h. 863 (1453) yılında yaptırılan türbe bir çok eklentilerle günümüze en iyi şekilde gelmiştir.

Sekizgen bir plâna göre, köşeleri yarım sütunlarla-takviye edilerek köfeki taştan inşâ edilen türbe, bir merkez kubbe ile örtülmüştür. Bugünkü durumundan oldukça farklı ve daha sade bir görünümü olan türbeye Sultan Birinci Ahmet, Sultan Üçüncü Ahmet, Sultan Üçüncü Selim ve Sultan İkinci Mahmut çeşitli eklentiler yaptırmıştır. Bunun sonucu olarak Fâtih Sultan Mehmet'in esas yapısı kuzey ve güney yönlerindeki ek bölümler arasında sıkışıp kalmıştır.

Bugün türbeye, cami ile ortak bir avludan girilmektedir. Bu avlunun ortasında ise demir parmaklıklar içerisine alınmış, yaşlı bir meşe ağacı dikkati çekmektedir. Söylentiye göre bu ağaç Ebâ Eyyûb el-Ensârî'nin mezarını tesbit eder-

ken Ak Şemsettin'in diktiği küçük bir dal parçası imiş. Buraya dikilen ikinci dal zamanla büyümüş, gelişmiş, fakat caminin ikinci yapımı sırasında kesilmiştir, Sultan Üçüncü Selim'in yaptırdığı ve dört tarafına Barok üslûpta birer çeşmenin eklendiği, çevresindeki parmaklıkta onun Mevlevî dostu olduğunun işareti sikkeler bulunmaktadır.

Halk arasındaki yaygın bir inanca göre evlenme çağma gelip henüz kısmeti çıkmayan kızlar «Kısmet Çeşmeleri» diye tanınan bu çeşmelerden su içince lülelerini açık bırakırlarmış. Böylece akan sular gibi kısmetlerinin açılacağı düşünülürmüş.,.

Sultan Birinci Ahmet zamanına kadar esas şekli ile gelen türbeye birtakım ekler yapılmıştır. Bu arada avluya bakan cephe İznik çinileri ile kaplanmış, girişin yanına bronz şebekeli bir hacet penceresi eklenmiştir. Üzerinde «Allah hû la ilâve illallah el melîk-ül Hakk-ı mübîn» yazılı hacet penceresinin şebekeleri ziyaretçilerin devamlı olarak el sürmelerinden ötürü pırıl pırıl parlamaktadır.

Nişancı Ahmed Paşa, türbeye bitişik bir sebil yaptırmış, Sultan Üçüncü Selim geniş bir saçaklık ilâve ettirmiş, giriş kapısı üzerine de Sultan Üçüncü Ahmet zamanında yapının geniş çaplı onarım gördüğünü belirten Arapça bir tamir kitabesi yerleştirilmiştir.

Yuvarlak kemerli bir kapıdan türbenin sofa diye isimlendirilen bölümüne girilmektedir. Hemen girişte Sultan Birinci Ahmet'in haremağası Şeyhülharem El-hac Mustafa Ağa'nın mermer sandukası yer almaktadır. Sofada çeşitli devirlere ait zengin çini örnekleri bir araya toplanmıştır. Burada XVI. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyıla kadar tarihlendirilen İznik ve Kütahya çinileri görülmektedir. Mavi-beyaz, fîrûze, yeşil ve mercan kırmızısı renklerinde değişik kompozisyonlar bir araya getirilmiştir. Genellikle üslûp birliği ile dekoratif bir şekil ahengi yoktur. Piyasadan çeşitli örnekler bir araya toplanmıştır. Bu yüzden benzerlerine Topkapı Sarayı, Yenicami hünkâr kasrında rastlanan son derece güzel örneklerin yanı sıra hiçbir özelliği olmıyan parçalara da rastlanmaktadır. Burada küçük bir hücre içerisinde Sultan Birinci Mahmut'un Topkapı Sarayı'ndan gönderdiği «Nakş-ı kadem-i saadet» (Hz. Peygamber'in ayak izi) muhafaza edilmektedir. Hücrenin üzerinde de H. 1144 (1731) tarihli talik yazılı bir kitabe yerleştirilmiştir.

Sandukanın bulunduğu yere Sofa'dan iki basamakla çıkılmaktadır. Önde alçak ve iki kanattan meydana gelen sedef kakmalı bir parmaklık, bunun arkasında da oldukça ağır demir kapılar yer alır.

Türbenin ortasında Ebâ Eyyûb el-En-sârî'nin sandukası vardır. Sanduka Sultan Üçüncü Selim'in yaptırdığı Barok üslûptaki oymalı gümüş bir şebeke ile kuşatılmıştır. Bunun üzerinde de gümüş kabartma olarak, Amme, Fatiha sureleri ile talik yazılı bir kitabe bulunmaktadır.

Sandukayı örten atlas örtüyü H. 1233 (1819) yılında türbeyi tamir ettiren Sultan Üçüncü Mahmut hediye etmiştir. Bu örtünün üzerindeki yazıları da devrin ünlü üstadı Hattat Rakım Efendi ile padişahın kendisi yazmıştır.

Sandukanın ayak ucunda mermer bilezikli bir kuyu vardır. Bir söylentiye göre bu kuyu kabrin keşfi sırasında var olan pınara ait bulunuyormuş. Aynı zamanda üzerine de Sultan Birinci Ahmet zamanında H. 1016 (1607) da tamir edildiğini belirten sülüs yazılı bir kitabe yerleştirilmiştir.

Osmanlı padişahları türbenin içerisini kıymetli hediyelerle adetâ bir müze hâline getirmiştir. Sultan İbrahim sandukanın baş ve ayak ucuna büyük ölçüde gümüş şamdanlar koydurmuştur. Kandillikte asılı değerli 36 adet buhurdan ve zemzemiye Sultan Üçüncü Ahmet'in hediyesidir. Ayrıca koyu siyah zemin üzerine altın sırma ile kelime-i tevhid işli on dört perde kelimenin tam anlamı ile bir sanat eseridir. Bu perdeler Ravza-i Mutahhara (Hz. Muhammed'in kabri) için yapılmış, fakat Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine yerine götürülemiyerek buraya konmuştur.

Türbe Türk yazı sanatı yönünden de üzerinde durulması gereken-pek çok eseri içerir. Ancak değerli yazmaların bir kısmı Evkaf Nazırı Hayri Efendi zamanında Evkaf-ı Islâmiyye Müzesi'nin kuruluşu sırasında oraya kaldırılmıştır. Bunun yanısıra bugün de türbede değerli yazı örneklerine rastlanmaktadır. Burada Sultan Üçüncü Ahmet'in, Sultan İkinci Mahmut'un ve Mustafa İzzet Efendi'nin çok güzel yazıları vardır. Ayrıca Sultan İkinci Abdülhamid'in hocası Hattat Celâleddin Efendi'nin kabrin Ak Şemseddin tarafından bulunuşunu anlatan sülüs levhası, Fâtih Sultan Mehmed'in tuğrası da görülmeye değer eserler arasındadır.

Ayasofya'nın Levhaları

Fatıh'in Müslümanlık âlemine açtığı Ayasofya'nın ahengine uydurularak yapılan ilâvelerin en parlak örneğini Abdülmecid devrinin dahî hattatı Kazasker Mustafa izzet Efendi vermiştir.

Camilerde Allah, Muhammed ve ilk dört halife isimlerinin levha halinde yazılmasına Araplar başlamış, Türkler'de de bu durum gelenek haline gelmiştir.

Ayasofya'daki ilk levhalar Teknecizâde İbrahim Efendi tarafından 1644 yılında yazılarak yerine konulmuştur. Bu durum Allah isminin yazılı bulunduğu levhada belirtilmişti. Devrine göre, Celi hattıni iyi yazanlardan olan İbrahim Efendi'nin Yenicami kapıları üzerinde ve duvarlarını süsleyen İznik yapısı çinilerinde yazıları vardır.

1849 yılında Ayasofya'nın Fossati tarafından onanlması sırasında Teknecizâde'nin levhaları alınarak yerine Kazasker Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılanlar konmuştur. Sarayda, Enderun mektebinde yetişen İzzet Efendi, hattat Yesârîzade İzzet ve Mustafa Vâsıf Efendiler'den ders alarak yetişmiş, zamanın en ünlü hattatı olmuştur.

Mustafa İzzet Efendi, bu levhaların asıllarını küçük ebadda yazmış, Ayasofya'nın kayyumhanesinde, bu yazılar, talebesinden Şefik Bey ve Ali Efendilerin yardımıyle ve satranç (kareleme) usulüyle küçüğünden büyütülmüştür. Hazırlanan kalıplar, caminin içinde monte edilen daire şeklindeki zeminlere altınla yapılmış ve yerlerine takılmıştır. Çerçeveleri bahriye marangozhanesinde yaptırılmış. Yekpare değil, parça halindedir.

LEVHALARIN HAZIRLANMASI

Levhalar Amerikalı müsteşrik Witimor'un Ayasofya'da mozayık araştırmaları sırasında yerlerinden indirilmiş ve büyüklükleri o zaman anlaşılmış, hiç bir kapıdan geçmediği görülmüştür. Levhalar Ayasofya'nın müze haline getirilmesine karar verildikten sonra indirilmiş. Esasen Ayasofya'nın müze haline getirilmesi Witimor'a mozayık araştırması için verilen müsaade ile başlamıştır. Witimor araştırmaya başlamış ve bir takım mozayık panolarını meydana çıkarmıştır. Daha sonra Ayasofya'nın her tarafında Kazaskerin levhalarının altında da araştırma yapmayı tasarlamış ve bu konuda girişimleri olmuştur.

Tarih Boyunca İstanbul Yangınları

Ramazan'ın 14'ünü 15'ine bağlayan gece Cibali'de çıkan ve tam 65 saat süren yangın İstanbul'un üçte birini yok etmişti. Ramazanın son günlerini şehir ahalisine zehir etmişti

Kemalevttin Kuzucu
Derin Tarih. Özel Sayı:6. S:128-133

İstanbul'un fethedildiği gün Haliç'in batısındaki sur kapısını kırarak şehre giren Bursa Subaşısı Cebe Ali Bey'in adı bir semte verilmiş, semtin adı sonraki yüzyıllarda Cebe Ali, Cibali'ye dönüşmüştü.

Sahile yakınlığı nedeniyle Cibali genellikle deniz taşıtlarının yapım, onarım ya da nakliyesinde çalışan bekârların gözdesi olmuş; zaman içinde kayıkçılar, fırıncılar, hamallar, tablakârlar (Tabla üzerinde satış yapan esnaf, tablacı.) ve tulumbacılar da burayа yerleşmeyi tercih etmişlerdi. Bundan dolayı Cibali dar ve dolambaçlı sokaklarda gelişigüzel inşa edilmiş, birçoğu barakayı andıran salaş yapılarla dolmaya başladı. Semtteki çok sayıda meyhane, biraz da sakinlerinin çoğunun gayrimüslim olmasından ileri geliyordu. Bununla birlikte Cibali'de küçük bir İstanbul beyefendisi grubu ile hatırı sayılır miktarda Yahudi nüfus da ikamet etmekteydi.

Birkaç ailenin bir arada oturdukları Yahûdhane denilen ve apartman mimarisinin ilkel biçimi olan konutlar buraya bir getto kimliği kazandırmıştı. Çoğu eğitimsiz olmak üzere kalabalık bir nüfusu barındıran semtin bu hali sık sık yangın çıkmasına yol açıyordu. Gemi teknolojisinde kullanılan, zift, yağ gibi yanıcı maddelerin saklandığı depolar ile kereste ambarlarının yoğunluğu, herhangi bir nedenle başlayan küçük bir yangının kuzey rüzgârlarının desteğiyle hızla yayılmasına neden oluyordu. Sonuçta,

1720 yılında Yeniçeri Ocağma bağlı olarak kurulan Tulumbacılar Ocağı, bugünkü itfaiye Teşkilatı'nın vazifesini görüyordu, 19. Yüzyılda Osmanlı tulumbacılarının bir fotoğrafı.

Cibali'de başlayan irili ufaklı yangınlar yüzyıllarca Osmanlı başkentine cehennem hayatı yaşatacaktı.

Genellikle başladığı semtin adıyla anılan ve "harik-i kebîr (büyük yangın)" olarak tanımlanan, İstanbul'un büyük yangınlarının belki de en önemlileri Cibali merkezli olanlardı. Bunların içinde en dehşetlileriyse 1633, 1693, 1718, 1724, 1756, 1782 ve 1833 yıllarında meydana gelenlerdi. Üç gün süren ve şehrin beşte birini yok eden 1633 yangınından sonra bölgede bir inceleme yaptıran Sultan Dördüncü Murat, bu felakete bir kahvehanede içilen ve söndürülmeden atılan tütün izmaritlerinin neden olduğunu öğrenmişti. Tahta döşemeleri tutuşturan izmaritler yüzünden kahvehaneleri yıktırıp tütün içilmesini de yasaklayacaktı.

Vakanüvis (Tarih yazarı) Vâsıf Efendi'nın, İstanbul'un fethinden beri görülen en büyük yangın dediği 6 Temmuz 1756 tarihli Cibali yangını ise bir yahudhânede başlayıp kısa sürede genişleyerek Aksaray'a kadar uzanmış ve 48 saat içinde on binlerce yapıyı kül etmişti.

1782 yılının Recep, Şaban ve Ramazan aylarında oluşan üç yangın da İstanbullulara mübarek aylan zehir etmişti. Bunlardan ilki 29 Recep'e rastlayan 10 Temmuz 1782'de Samatya'da bir keresteci dükkânında başlamış ve aralarında Rum kiliselerinin de bulunduğu binden fazla yapıyı küle çevirdikten sonra ancak söndürülebilmişti. Bundan iki hafta sonra Şaban'ın 13'ünde Balat'ta bir Ermeninin evinde patlak veren yangın rüzgârın etkisiyle iki kola ayrılarak Draman'dan Edirnekapı'ya, Atik Ali Paşa'dan Hırka-yı Şerife kadar olan alanda 7 bin evi yutup on binlerce İstanbulluyu meskensiz bırakmıştı.

Patlican mevsimi yangınları

Yılın en korkunç afeti ise Ranıazan'ın 14'ünü 15'ine bağlayan gece, yani 22 Ağustos 1782'de Çıngıraklı Değirmen Mahallesi'nde Mavnacı Ali'nin evinde başlamıştı. Ali ve komşuları o sırada Gül Camisinde teravih namazı kılmaktaydılar. Kaynaklara bakılırsa yangın kaza ile çıkmıştı ama kazaya neyin neden olduğu bilinmiyordu.

Aylardan Ramazan olduğuna göre ev sahibesinin ertesi günün iftarı için patlıcan kızarttığı sırada yağlı tavanın aniden alev alarak önce mutfağı, ardından da evin tamamını yakmış olmalıdır. Zira İstanbul'un bilhassa yaz aylarında meydana gelen yangınlarında patlıcanın oynadığı role işaret eden Ahnıed Rasim gibi yazarlar, "Patlıcan mevsimi yangınları" deyimini icat etmişlerdi. Yangında evinin ve eşyasının yanışını çaresizlik içinde seyreden ve kendisini "Muhterik'us-sükenâ ve'l-eş-yâ Mehmed Ata" olarak takdim eden dönemin ediplerinden Selanikli Ata Efendi, kime yazdığı bilinmeyen bir mektupta dehşeti ironiyle karışık edebî bir lisanla tasvir etmiştir. Böyle bir üslubu tercih etmesi, yangınların dönemin insanlarmca ne ölçüde kanıksanmış, üolağan olaylardan sayıldığı şeklinde yorumlanabilir. Mektuptaki teşbih, teşhis ve tasvirler bir yana, kül olan semtler ve eserler ile halkın maneviyatını yansıtan manzaralar dikkate değer güzelliktedir. Özgün metni Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan mektubu sadeleştirerek afeti adım adım izleyelim:

«Mavnacı Ali'nin evinden zuhur eden yangın göklere velvele vererek ateşli bir dilber edasıyla salına salına Aşıkpaşa semtine yöneldi. Kasapbaşı çeşmesini yakıp kale topu gümbürtüsüyle Üsküplü'yü vurduktan sonra iki kola ayrılarak bir kolu Haydar'a, diğer kolu Kadıhamam'a uzandı. Otlukçu yokuşuna çöreklenip etrafında ne gördüyse cayır cayır yaktı. Fatih Camisini ziyaret ettiyse de kubbesinin göğüs gerip minarelerinin direnmesi üzerine içerisine girmeye cesaret edemeyip avlusunda bulunan Sultan Mehmed'in türbesinde merhumun ruhuna Fatiha okuduktan sonra İfraziye yokuşunu tırmandı. Alevler medrese talebelerinin yüreklerini dağlayıp Büyük ve Küçük Karaman'ı tamamen yaktıktan sonra Haffaflar'ı sarhoş etti, Saraçhane'yi silkeleyip attı. Bir kolu da "Butün gelecekler yakındır" hükmünce kısa sürede Atpazarı'na uzanarak burada hayli üzengi parlattı. Üsküplü semtindeki kol, Salih Paşa çeşmesini kavurduktan sonra Azaplar semtine cehennem azabı çektirmiş, Unkapanı'nda öç almış, Atlamataşı'nı atlayıp Küçükpazar'da alışverişte bulunmuş, Zeyrek'teki camileri ve binaları silip süpürmüş, Çinili Hamam'ın solundaki değirmen sokaklarını döne döne tahrip etmiştir.»

«Başlamasının üzerinden 33 saat geçmişti ki, yangın cehennem yüzlü askerlerini sekiz tabura ayırıp her birini bir tarafa saldı. Küçükpazar'da büyüyen alev dalgaları Ağakapısı'na samyeli gibi eserek Yeniçeri Ağası'nın dairesini ve Yangın Köşkü'nü kırmızı laleye çevirdi. Ne var ki padişah orada bulunduğundan tulumbacılar çalışmalarını buraya yoğunlaştırmışlar, "Kul bunalmaymca Hızır yetişmez" kavlince diğer binalar kurtulmuştur. Vefa tarafına seğirten bir kol, şair Nailî'nin "gideriz" redifli gazeline nazire yapıp "Ol bî-vefâya dek gideriz" diyerek bu semt ile Kovacılar, Molla Hüsrev ve Şehzâdebaşı'ndaki evleri gümbür gümbür devirdi.»

«Çıldırmış bir haldeki diğer kol ise Timarhane arkasından dolaşarak Tiryakiler Çarşısı'na daldıysa da buraya merhamet edip keyiflerine değmemiş, fakat yakınındaki Kirazlı Mescidi'ni meyve toplar gibi zevkle yedikten sonra yularını merhum Atıfzâde'nin konağına bağlamış ve buraya da acımayarak alevlerinöteki : koluyla birleşmiştir. Bir kol da Bozdoğan Kemerini kuşatıp zamana meydan okurcasına pürneşe Acemoğlu meydanına at sürmüştür. Ahmed Nazif Efendi'nin hanesinin haşmet ve debdebesinden bir şey bırakmamış, diğer binaları da yere sererek Eski Odalar'a uzanmış ve adeta buranın yenilenmesi gerektiğini hatırlatırcasına yerle bir etmiştir.»

«Fatih Camisi civarındaki yangının bir kolu Sarıgüzel'i, diğer kolu Yeni Odalar'ı selamlayıp içlerindeki yeniçerilerin selama durmalarına aldırmayarak bu Bektaşi Ocağını harap ettikten sonra hile halısını Halıcılar Köşkü'ne sermiştir. Herkes şaşkınlıkla ne olup bittiğini anlamaya çalışırken öküz boynuz kuşanıp Şehzade, Koska, Kazasker Hamamı üzerinden Aksaray'a geçerek burada harikulade bir bölüğünü Haseki içine ve diğer bir bölüğünü Tozkoparan semtine görevlendirmiş ve dört tarafını gücendirerek taşını bu bölgelere dikmiştir. Birkaç bölüğü de Kocamustafapaşa'yı istila etmiştir. Alevden atlıların Hekimoğlu Ali Paşa Camisini sardığını görenler "Aya, bunun ilacı nedir?" diye çaresini soradursunlar, ateş hiçbir yapının gözyaşına bakmamış, ne var ki Sümbül Efendi hazretlerinin yüzü suyunun bereketiyle sönmüştür.»

Tulumbacılar.

Bir taraftan Süvrikapı'ya hücum eden alevler, bir taraftan da yedi başlı ejderha misali Yedikule'ye saldırmış, Laleli Camisini şakayık bahçesine çevirmiştir. Nesi varsa Laleli Camii içerisine getirmiş olan kadın, erkek, genç, yaşlı, hasta herkes alevlerin geldiğini görünce "Ey ateş! Serin ve selamet ol" ayetini okumuşlar ise de, caminin içerisindeki eşyalar ve mahzenindeki 5-6 bin çeki odun ile birlikte eşyasından ayrılamayan tamahkârlar "kurunun yanında yaş da yanar" misali kavrulmaktan kurtulamadılar.»

«Yangın Laleli'yi ateş deryasına gark edip Koska semtine ayak bastığında Koca Ragıb Paşa Kütüphanesi'ne dalmak istediyse de, içeriye giremediği için kitaplara zarar veremedi. Paşa'mn ruhaniyetinden özür dilercesine kabrine yüzünü, alnını sürmekle yetindi ama etrafını tarumar etti. Ragıb Paşa türbesinden Langa Bostanı'na uzanıp sayısız yapıyı küle çevirdikten sonra Langa surunu ateşten bir palanga çevirip yakarak kapısından dışarı çıktığı gibi buradaki kahvehanelere yüklendi.»

Alevler ancak sahile dayanınca durabildi. Bir kolu Silivrikapı'da Karaçalı Bostanı denilen yerde sönerken, bir kolu da Kaptanpaşa Hamamı'nda yolculuğuna nihayet verdi. Ateşin hiddeti karşısında "Bu bir gazap, buna kanca, tulumba kâr etmez" diyen tulumbacılar çaresiz ve ümitsiz bir şekilde Cenab-ı Hakk'ın yardımına sığınmaktan başka bir şey yapamadılar.»

Camiler de yanmıştı

Ata Efendi'ye göre 3 binden fazla ev, irili ufaklı 310 cami ve mescit, 36 han ve 260 hamamın yanında, gayrimüslimlere ait çok sayıda mabet ile Fatih, Laleli ve Şehzade camilerinin minareleri, Cerrahpaşa ve Hekimoğlu Ali Paşa camilerinin bazı bölümleri yanmıştı. Kimi camilerin minare veya külahları, kimilerinin de döşemeleri erimişti.

Esasında yanan yapıların sayısı bunun birkaç katıydı. Şehrin sadece üçte birinin kurtulduğunu ileri süren "XVIII. Asırda İstanbul" kitabının yazarı P. G. İnciciyan, Samatya'da altı Rum kilisesinin harap olduğunu kaydetmiştir. Ahşap yapılara acımayan alevler, kagirden inşa edilmis birçok dinî ve sivil mimari eseri kullanılamaz hale getirmişti. Molla Gürâni Camii, Atıf Efendi Kütüphanesi ve daha birçok kamu binası kül olmuştu. Harik Risalesi yazarı, yangının Vefa'daki tahribatını hikâye ederken,

"Akbâb-ı nükte-pervere dâim budur sözüm
Sevmem vefası olmayanı görmesin gözüm"

Beyitinin aksine, ateşten elbisesini giymiş o gaddarın vefalı-vefasız demeden Vefa ahırını ve meydanını ayakları altında çiğneyerek atları yulafsız bıraktığını belirtmiştir. Ahalinin yangından kaçırıp cami avlularına, Atmeydanı'na, bostanlara ve boş buldukları arsalara taşıdıkları eşyalar da topluca yanmıştır.

Sultan Üçüncü Mustafa zamanında 1760 yılındaki yangının gazabindan ise Yenikapı sahilinde denizi doldurmak suretiyle oluşturulan ve kuzey rüzgârlarından korunması için adalardan getirtilen taşlarla önüne set örülen Ermeni mahallesi de kurtulamadı.

Yangın köşkü de yanınca

Yangınla mücadelenin yegâne müessesesi olan Yangın Köşkü'nün yanması da trajikomik sahnelerden birisiydi. Tulumbacı Ocağı'nın kurulmasından 30 yıl sonra, T750'de Ağa-kapısı'nın iç avlusunun bir köşesine inşa edilen Yangın Köşkü, günümüzde Süleymaniye'deki İstanbul Müftülüğü'nün yerinde bulunuyordu. Ağakapısı ile birlikte 1756 yılındaki Cibali yangınında yanan köşk ahşap olarak yeniden inşa edilmiş, fakat çeyrek asır bile geçmeden 1782'de yine aynı akıbete uğramıştır. 1826 yılındaki Hocapaşa yangınında bir kez daha kül olduktan sonra İkinci Mahmut, bugün İstanbul Üniversitesi merkez binasının bahçesinde kalan yangın kulesini taştan yeniden inşa ettirmiştir.

Tarihçi Cevdet Paşa, mallarından vazgeçemeyip Laleli Camii'nde bekleyen pek çok tamahkârın mallarıyla birlikte yandıklarını anlatan Selanikli Atâ'ya katılır. Fakat en dramatik manzara Şehzade Camisinde yaşanmıştır. Yangından sonra başlayan enkaz kaldırma çalışmaları sırasında burada yanarak veya dumandan boğularak ölen 600 kişinin cesedi bulunmuş, birbirlerine sarılmış halde kavrulan karı-kocaları, ana-evlatları görenler gözyaşlarını tutamamışlardı.

Adet olduğu üzere felaket haberini alan devlet erkânı, askerler ve tulumbacılar yangın mahalline koşmuş, Sultan Birinci Abdülhamid de söndürme çalışmalarına destek vermek amacıyla Beşiktaş Sarayı'ndan Unkapanı'na geçerek Ahmed Molla isimli birinin evine misafir olmuştu. Alevler bu evi, daha sonra da bütün semti sarınca padişah birkaç kez mekân değiştirmek zorunda kalacaktı. Nihayet Ağakapısı'ndaki Tekeli Köşkü'ne sığındı. Alevler buraya yaklaşınca tulumbacılar ve yeniçeriler enerjilerini burayı söndürmeye yoğunlaştılar. Fakat tulumbalar ve küplerle taşınan sular yetersiz kaldı. Bina içerisindekiler son anda canlarını kurtarabildiler. Alevler ne Tekeli Köşkü'ne, ne de Ağakapısı ve Yangın Köşkü'ne acınıştı.

Yangının uzamasının en önemli nedeni, mevsimin yaz olması ve aşırı sıcakların yol açtığı su sıkıntısıydı. Aylardır yağmur yağmadığı için su bulmakta zorlanan tulumbacılar karamsarlığa kapılmışlardı. Yangını ancak şiddetli bir yağmur durdurabilirdi. Bu olmazsa alevlerin deniz kenarına ulaşıp orada mecburen sönmesi beklenecek, şehrin kül olmasına rıza gösterilecekti. Nitekim böyle de olmuştu.

Afet 65 saat sürmüş ise de etkileri aylarca, hatta yıllarca devam edecekti. Felaket süresince şehirde müthiş bir susuzluk yaşanmış, yangınları "kızıl bayram" bilen yağmacı güruhunun fırsatçılığı da halkın acısını ikiye katlamıştı. Birçok caminin yanmasından dolayı halk Cuma namazını kılamadığı gibi, Şeyhülislam Mehmed Şerif Efendi susuzluğu dikkate alarak afetzedelerin oruçlarını bozabilecekleri fetvasını bile vermişti.

Toplumsal hayatı ciddi biçimde sarsılan İstanbul'da sonraki haftalarda kıtlık baş gösterdi. Fırınlar ve un depolarının yanması ekmek karaborsasına yol açtı. Kereste ve diğer inşaat malzemelerinin fiyatları fahiş seviyelere çıktı. Kışlaları yanan yeniçerilerin durumu uzun süre devletin gündemini meşgul etti. Sultan Birinci Abdülhamid, yeniçerilerin fenalıklarından çekindiği için Sadrazam İzzet Mehmed Ağa'yı azlederek yerine daha önce yeniçeri ağalığı görevinde bulunmuş olan Yeğen Mehmed Paşa'yı getirdi.

Sonuçta evsiz, eşyasız ve hepsinden önemlisi su ve un gibi iki temel besin kaynağından mahrum kalan pek çok aile çareyi Silivri, Çorlu, Şile, Kartal ve İzmit gibi uzak bölgelere göç etmekte bulacaktı.

Yangınlar bir ilahi azap mıydı?

İstanbul yangınları hakkında Harik Risalesi adında bir eser kaleme alan Derviş Efendizâde Derviş Mustafa Efendi yangınların sebeplerini "açık" ve "gizli" (maddi ve manevi) olarak ikiye ayırmıştı: Açık sebepler uzun süredir yağmur yağmaması ve rüzgârın şiddetli esmesi gibi meteorolojik etkenlerdi. Aylarca sıcaktan kavrulan evlerin ahşap kaplamaları, tutuşmak için adeta küçük bir kıvılcım bekliyordu. Gizli sebeplere gelince, birincisi, ayan ve mütegallibelerin zulmü altında inleyen taşra ahalisine karşı İstanbulluların vurdumduymaz tavırlarıydı, ikincisi, erkek ve kadınların rızâ-yı ilâhîye (Allahın rızasına) aykırı olarak aşırı süslenmeleri, dış görünüş ve şöhrete önem vermeleri ve şatafatlı yapılar inşa etmeleriydi. Üçüncüsü münecimlerin güneşin sararmasından, ayın kızarmasından ve rüzgârların vakitli vakitsiz esmelerinden anlamlar çıkarmaya kalkışmalarıydı. Bütün bu duyarsızlıklar ve yanlış davranışların ilahî bir gazaba dönüştüğünü ileri süren Mustafa Efendi, "La havle ve la kuvvete illâ billâhi'l-aliyy'il-'azîm" (Güç ve kuvvet sadece yüce ve büyük olan Allah'ın yardımıyla elde edilir) demiştir.

Padişah olay mahallinde

Sultan Birinci Abdülhamid'in yangınlara zaafı vardı. Haber gelir gelmez deniz yoluyla yangın yerine ulaşır ve ateşin sıçrayabileceği bir binaya yerleşerek, söndürme faaliyetinin o noktada bitirilmesini isterdi. Tulumbacıların olağanüstü gayretlerine rağmen plan tutmadığında padişah konak değiştirirdi. Hatta bir yangın sırasında tam sekiz konak değiştirmişti. Söndürülünceye kadar yangın sahasından ayrılamaz, bazen de çalışmaları yakından denetlerdi. Bu sırada Müslüman gayrimüslim ayrımı yapmaksızın herhangi bir haneye girer ve vakit namazını orada eda ederdi.

Padişahın yangın yerindeki evlerde sabahladığına dair çok sayıda belge vardır. Yangın söndüğünde bahşiş dağıtmayı ihmal etmez, bazen ertesi gün tekrar felaket alanını dolaşırdı. Denetlemelerini tebdil-i kıyafet yaptığını söylemeye gerek yok sanırım.

Sultan İkinci Selim türbesinin içi. Sağda idam edilen şehzadelerin kabirleri görülüyor.

Cengiz Han ve Büyük Moğol İmparatorluğu

Nilki Darengü
Hayat Tarih Mecmuası 1973, Sayı: 1. S: 35-40

Moğolların efsaneleşerek Milât'tan önceki zamanlara kadar uzanan tarihi bize onların Asya'nın çok eski kavimlerinden olduklarını göstermektedir. Moğollar'ın anayurtları bugün Moğolistan diye bilinen yerin oldukça kuzeyinde Orta Sibirya'nın güneyinde bulunan Baykal gölü havalisi ve bu gölden doğan Angara nehriyle bu nehrin karıştığı Yenisey nehri kıyıları ve çevresiydi.

MOĞOLLAR TARİH SAHNESİNE ÇIKIYOR

Zamanla güneye kayan Moğollar bugün Moğolistan diye bilinen bölgeyi kendilerine yurt edindiler. Milâttan önce Büyük Hun İmparatorluğu kadrosu içinde; Milâttan sonra VI. yüzyıldan VIII. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiş Oğuz Türklerinin kurduğu Göktürk İmparatorluğu'na bağlı olarak yaşamış olan Moğollar, XIII. yüzyıla kadar gerek doğunun gerekse batının medenî milletleri ile bir münasebette bulunmadan atlı agöçebe kabileler hâlinde hayatlarını devam ettirdiler.

Dil bilginlerine göre tarihten önceki zamanlarda Büyük Hun İmparatorluğu içinde ufak bir topluluk hâlinde bulunan Moğollar'ın konuştuğu dil ile Türk dili arasındaki ara kuralları bakımından göze çarpan büyük benzerlik, ancak tarihî dönem başlangıcından sonra Moğol dilinin tuttuğu yol sonucu kaybolmuştu. Bu görüş kesin olarak kabul olunmasa bile Moğollar'ın büyük Türk boylarının etkisi altında kaldıkları gibi, bazı Türk boylarının da Moğollaşacak kadar Moğollar'm etkisi altında kaldığı, tarihçe bir gerçek olarak kabul edilmektedir.

Moğollar din olarak Orta Asya kavimleri arasında yaygın olan Şamanizm'i kabul etmişlerdi. Tek Tanrı'ya inanırlardı ama, ona ibadet etmez kendi ruhları üzerinde etkisi olduğuna inandıkları ata ruhlarına taparlar, kendilerine kötuluk yapmaya kadir olduğuna inandıkları kötü ruhların şerrinden korunmak için onlara kurbanlar verirlerdi. Ayrıca güneşe, aya, ırmaklara taparlar, içtikleri şeyin bir kısmını onların şerefine yere dökerlerdi. Şaman denilen din görevlileri bir büyücü ve sihirbazdan başka bir şey değildi. Bunlar, rüya tabirciliği, falcılık, hastaları iyi etmek için doktorluk görevlerini de yaparlardı. Moğollar'ın birçok hurafeye dayanan bu ilkel inançları Cengiz Han'ın Moğol kabilelerini bir bayrak altında birleştirerek XIII. yüzyılın başında dünyanın siyaset sahnesinde rol sahibi yapacağı çağda hâlâ devam ediyordu. Moğollar'ın Budizm, Hıristiyanlık, İslâmiyet ile yakın temasları XIII. asır başından itibaren Doğu' da ve Batı'da girişilen büyük istilâ hareketi ile, daha doğrusu Büyük Moğol İmparatorluğu'nun kurulmasıyla başlayacaktı.

KAN PIHTISI !

1155 yılında Moğolistan'da Dulun Bulak denilen yerde Moğollar'ın Kıyat Borçiğin adlı kabilesinin soylu bir boyuna mensup beylerinden Yeksukay Bekir'in Hoçelun Hatun'dan bir oğlu doğmuştu. Hoçelun Hatun'a doğum yaptıran ebe, bir eli yumulu olarak dünyaya gelen çocuğun elini açtığı zaman minicik avucunun içinde bir kan pıhtısının bulunduğunu hayretle gördü. Bunca zamandır yaptırdığı doğumlarda böyle bir olaya ilk defa şahit oluyordu. Çevresindeki yardımcılarının yüzlerine şaşkın şaşkın bakarak çocuğu onlardan birinin kucağına verdi ve doğumu yaptırdığı çadırdan çıkararak, neticeyi sabırsızlıkla bekleyen babanın bulunduğu çadıra girdi. Bir erkek evladının doğduğunu, doğduğu zamandaki durumu saygı ile arzetti. Bir oğlgnun dünyaya geldiğine sevinen baba, çocuğun avucunda görülen kan pıhtısının neye delâlet edebileceğini düşünürken huzurunda bulunan bir yaşlı Moğol, bu olayı: «Bu çocuk ulu bir padişah olacak, yeryüzünün hepsini alacak, nice milletleri baştan başa kıracaktır. İşte bunun

mânâsı budur» diye yorumladı. Yeksukay Batır oğlunun adını Timuçin koydu.

Göçebe bir kabilenin keçe çadırında doğan Timuçin; doğumunda ihtiyar Moğol'un yaptığı yorumlamayı yakın bir gelecekte fazlasıyle doğrulayacaktı. İki kıta üzerinde dünyanın geçmişte görmediği ve gelecekte de göremiyeceği en büyük imparatorluğu kurarken milyonlarca insan kanını sel gibi akıtarak, yüzlerce mâmur şehri toprak ve kül yığını hâline getirerek, yüzyıllar boyu devam etmekte bulunmuş hükümdarlıklara son vererek; efsane hâlinde târihten önceki zamanlara kadar uzanan Moğol tarihinin yerine, bilinen ve yaşanan gerçek Moğol tarihini kan ve ateşle yazacaktı. O, yeryüzünün kasırgası, insanlık âleminin üzerine Allah'ın bir gazabı diye anılacak, geleceğin Cengiz Han'ı olacaktı.

TİMUÇİN İKTİDARDA

Sert Moğol disiplini ve ananelerinin etkisi altında büyütülen Timuçin, 1167 yılında 12 yaşında iken babasını kaybetti. Yeksukay Batır'ın tabii olarak yaşayan ve ona Moğol yasalarına göre her yıl mallarının onda biri oranında vergi ödeyen otuz kırk bin çadırlık Moğol boyları Timuçin'in küçük yaşta bulunmasından aldıkları cesaretle babasına ödemekte oldukları vergiyi ona ödemek istemiyerek isyan ettiler. Bu suretle Yeksukay Batır'a tabî Moğol kabilelerinden üçte ikisi ona karşı cephe almış oldu.

Bu olay Timuçin'e genç yaşında, Moğolistan'daki mücadele dönemini açıyordu. Moğol birliğinin gerçekleşmesine kadar yarım yüzyıla yakın bir zaman sürecek mücadelede, Timuçin'e daima büyük bir sadakatla bağlı kalanlar, büyük babası Bartan Han'ın neslinden gelen Mankutlar ile babasının ölümünde ona isyan ederek ayrılanlara katılmayan pek az sayıdaki Moğol kabileleri oldu.

Timuçin'in başlıca düşmanları babası zamanından beri sürekli savaş hâlinde bulundukları Merkitler ile babasının ölümü üzerine Timuçin'e itaati reddederek isyan edip ayrılan Moğol kabileleriydi. Bunlardan en önemlileri Merkitler ve Tayçiutlar, müşterek düşmanları Timuçin'e karşı birleşerek savaştılar.

TEHLİKELİ GÜNLER

Uzun süren, meşakkatli savaş yıllarında, Timuçin, karargâhına anî baskın yapan Merkitler'den kaçarak canını zor kurtardığı; düşmanlarının kaçırdığı annesi ile karısını ancak dostu Karayit başbuğu Ong Han ile Cacirat Beyi, çocukluk arkadaşı Camuha'nın yardımları ile kurtarabildiği; Tayciut'lere karşı yönettiği bir savaşta onların eline esir düşüp, zincire vurulduktan sonra büyük tehlikeleri göze alarak kaçmayı başardığı günler oldu. Fakat bu talihsiz olayların hiç biri onu bütün Moğol kabilelerini hükmü altında birleştirmek ideal ve azminden vaz geçiremedi. O, çelik gibi iradesi ve delice cesaretiyle hedefine ulaşmak için her türlü güçlükleri büyük bir sabırla karşılamaktan yılmadı. Onun düşmanlarına karşı sebat ile çarpıştığı dönem otuz yıl gibi kısa sayılmayan bir zamanı içine alır.

Timuçin'e karşr yıllardan beri kesin bir sonuç alamadan savaşmış Moğol kabileleri 1197 yılında aralarında bir anlaşma yaparak onu ortadan kaldırmaya karar verdiler.

OLGUN BİR KUMANDAN

Timuçin, düşmanlarının bu anlaşmasına karşr tedbirlerini aldı. O artık yıllarca kendisinden çok daha güçlü düşmanları ile çarpışa çarpışa iyice pişmiş hayatın acı ve tatlı taraflarını tatmıştı. Temkin, tedbir, basiret, tecrübe gibi bir kumandanda bulunması şart olan nitelikleri şahsında toplamış bulunuyordu.

Timuçin'e karşı yapılacak bu saldırıyı Tayçiut'ler yönetiyor, Timuçin'e düşman Merkitler, Nironlar, Babaonlar ve Tatarlar gibi Moğol kabileleri de onlara katılmış bulunuyordu. Timuçin, uyguladığı ustaca stratejisiyle kendi kuvvetlerinin üç misli (10.000'e karşı 30.000) olan düşmanlarını tam bir mağlûbiyete uğrattı. Tayçiut muharipleri tamamen kılıçtan geçirildi, esir edilen ileri gelenleri elleri ayakları bağlanarak kaynar su dolu kazanlara ayakları dışarıda kalmak üzere başlarından daldırılıp fecî şekilde ölüme terkedildiler.

Timuçin kuvvetleri Tayçiut ülkesini yağma edip, soyluların erkek çocukları köle yapıldı, Tayçiut halkı Timuçin'e tabî kabilelere dağıtıldı. Servetçe ve nüfusça birçok Moğol kabilelerinden üstün bir durumda olan Tayçiut'ların bu kanlı akıbetleri bütün Moğolistan'da büyük yankılar yaptı. Timuçin'in zaferi bütün Moğol kabilelerini dehşet içinde bırakmıştı.

Timuçin'le daima dost geçinmiş, hattâ birçok defa karşılıklı yardımlaşmış olan Karayitler'in Başbuğu Ong Han, Caciratlılar'ın Başbuğu Camuha dahi bu olaydan sonra geleceklerinden endişe duyarak Timuçin'e düşman olan Moğol kabileleri saflarına katılmak mecburiyetini duymuşlardı. Tayçiutler'e karşı kazanılan kesin zaferden sonra Timuçin'e baht yolunun kapıları ardına kadar açılmış, Moğolistan'ın tek hâkimi olmasına uzun bir zaman kalmamıştı.

TİMUÇİN DÜŞMANLARINI EZİYOR

Çocukluk arkadaşı ve eski dostu Caciratlılar'ın Başbuğu Camuha, başına topladığı Moğol kabileleri ile beraber Timuçin'e karşı giriştiği savaşı kaybedince Timuçin'in üzerine yürümek üzere hazırlıklarda bulunan Karayitler'in Başbuğu Ong Han eski dostu Timuçin'in yaptığı barış teklifini gururla reddetmesi üzerine Timuçin vakit geçirmeden Karayitler üzerine yürüyerek onları büyük bir bozguna uğrattı. Esir olmaktan zor kurtulan Ong Han, Nayman'lar yurduna geçip onların başbuğu Tiyang Han'a iltica etmek istedi ise de eski düşmanları Naymanlar'ın yurduna vardığı zaman maiyetiyle birlikte öldürülerek kesilen başı Tiyang Han'a götürüldü. Olayı duyan Kerayit'ler kamilen Timuçin'e tâbi oldular.

Beş yıl gibi kısa bir zaman içinde bir¬çok zafer kazanan Timuçin'e 1202 yılında Moğol hanları'nın toplandığı kurultayda «hakan» unvanı verilerek Karakurum'da hükümdarlık tahtına oturtuldu.

Aynı yıl içinde Nayman Başbuğu Tiyang Han başta olmak üzere Camuha

ile beraber Timuçin'in hâkimiyetine henüz boyun eğmemiş Moğol kabileleri ile anlaşıp Timuçin'e karşı savaşa girdiler. Bir dağ eteğinde başlayan savaşta Naymanlar hanı Tiyang Han ağır yaralanarak savaş alanını terketmek zorunda kaldı; fakat aldığı ağır yaraların tesiriyle yolda öldü. Savaşı kaybetmekte olan Naymanlar, Timuçin tarafından savaşmalarını öven sözlerle teslim olmaya davet edilmelerine aldırmayarak bir kişi kalıncaya kadar vuruşa vuruşa öldüler.

Naymanlar ve Nayman yurdu Timuçin'in hâkimiyeti altına girdi. Timuçin'in eski dostu Cacirat başbuğu Camuha'nm ölümü Ong Han ile Tiyang Han'ın ölümünden çok farklı oldu: Naymanlar'ın da mağlûbiyetinden sonra Timuçin'e karşı çıkabilmek ümidini tamamen kaybeden Camuha kendi yurduna dönünce kabileri halkı: «Cengiz Han bizim efendimiz ve yakın hışmımız. Kerait Ong Han, Nayman Tiyang Han nemiz idiler ki onlara uyup Cengiz Han'a ok attık. Bu işlerin hepsini yapan Camuha'dır» diyerek onu yakaladılar ve eli ayağı bağlı olarak Cengiz Han'a teslim ettiler.

Cengiz Han eski arkadaşı ve dostu iken sonradan düşmanlarıyla birleşerek kendisine karşı savaşan Camuha'nın dilim dilim kesilmesini emretti. Camuha, Cengiz Han'ın emri yerine getirilirken: «Cengiz benim elime düşseydi onu ben de bu suretle öldürtmek niyetindeydim, fakat gönlümün arzusu olmadı» diye diye can verdi.

1197 yılında Tayçiutlar, 1203 yılında Keraitler, 1205 yılında Naymaniar mağlûp edilip, Carnuha'nıh öldürülmesinden sonra Merkit ve Tangutlar'dan başka bütün Moğol kabileleri kendi arzuları ile Timuçin'in hâkimiyetini kabul etmiş bulunuyorlardı. 1205 yılı baharında Merkitler'e karşı savaş başladı. Evvelce Tiyang Han'ın müttefikleri oldukları halde Timuçin'e mağlûp olan Merkitler yalnız başlarına savaşı göze alamadılar. Merkit Başbuğu selâmeti firarda gördü. Merkit yurdu Timuçin'in hâkimiyeti altına geçti. Merkitler meselesi böylece kolaylıkla hallolduktan sonra Tangutlar üzerine yürüyen Timuçin pek kısa bir zamanda Tangut başbuğunun müdafaa etmekte bulunduğu kaleyi de zaptedip başbuğu öldürttü. Tangut ülkesi de Timuçin'e tâbi oldu. Artık Timuçin, Moğolistan'ın tek hâkimi oluyor, kendisine amaç edinerek yıllarca uğrunda savaştığı Moğol birliğini gerçekleştirmiş bulunuyordu.

TİMUÇİN = CENGİZ HAN

Timuçin'in daveti üzerine Onon ırmağı kıyısındaki Nimakehre denilen yerde, kendisine tâbi bütün kabile temsilcilerinin iştiraki ile toplanan büyük kurultay onu, Cengiz Han unvanı ile büyük hakan ilân etti. Kurultay'ın toplandığı büyük otağın önüne Moğollar'ca kutsallığına inanılan 9 sayısı miktarınca dikilen dokuz tuğda Cengiz Han'ın hâkimiyetinin senbolü olan dokuz adet kır at kuyruğu dalgalanıyordu.

Moğolistan'ın tek hâkimi Cengiz Han, 1207 yılında Moğolistan'ın kuzey batısındaki Kırgızlar ülkesi hükümdarı İnal Han'a elçiler göndererek kendisine biat etmesini istedi. İnal Han'ın birçok kıymetli hediyelerle Cengiz Han nezdine gönderdiği elçileri hükümdarlarının Cengiz Han'a biat ettiğini arz ettiler. Böylece Kırgızlar, Cengiz Han'a bir direniş savaşına girmeden itaate rıza gösterdiler (1207). Yurtları Moğolistan'ın güney batısında, Kırgızlar ülkesinin güneyinde bulunan Uygurlar'ın hükümdarı İdikut Han, Cengiz Han tarafından kendisine biat edilmesi talep edilmeden kendiliğinden 1209 yılında gönderdiği elçilerle Cengiz Han'ı Büyük Hakan olarak tanıdığını, hizmetinde bulunmayı kabul ettiğini bildirdi. İdikut Han'ın bu hareketinden çok memnun kalan Cengiz Han onu kızı ile evlendirerek kendine damat etti. Cengiz Han, Kırgızlar, Uygurlar gibi büyük Türk boylarını da kendisine tâbi kıldıktan . sonra yalnız Moğol birliğini kurmakla kalmamış,

Orta Asya'yı bir bayrak altında toplamış bulunuyordu.

İSTİLÂ SAVAŞLARI

Artık onun ününü bütün dünyaya yayacak istilâ savaşları başlayacaktı. Bu savaşlar, evvelâ Moğolistan'ın güney doğusunda bulunan büyük Çin ülkesine karşı açılarak başarı ile yönetilecek, sonra da Moğolistan'ın batısında bulunan Hârizmşah devleti üzerine yürünecekti.

Moğol istilâsının başlayacağı sıralarda büyük Çin ülkesi birçok iç savaşları ve hanedan rekabetleri sonucu üç büyük imparatorluğa bölünmüş bulunuyordu. Kuzey Çin'de başkenti Pekin olan Kin devleti, orta Çin'de başkenti Kây-fong olan Hsia devleti, güney Çin'de başkenti Nanking olan Sung devleti vardı. Bu üç devletin içinde en kudretlisi ve zengini Kin imparatorluğu idi. Cengiz Han'a karşı duramıyacağını anlayan Hsia devleti, onun hâkimiyetini tanımak mecburiyetinde kalmıştı (1209). Kin devleti hakanı, Cengiz Han'ın elçileri vasıtasıyla hâkimiyetinin kabul edilmesi talebini reddederek savaşa hazır olduğunu bildirmesi üzerine Cengiz Han 1211 yılında büyük kuvvetle üç koldan Kin imparatorluğu topraklarına karşı saldırıya geçti. Sağ cenaha ünlü komutanı Cebe Noyan, sol cenaha Cengiz Han'ın üç oğlu komuta ediyor, kendisi de merkezde bulunuyordu. Cengiz Han kuvvetleri Kin imparatorluğu topraklarında şehirleri zapte dip yağma ettikten sonra ahalisini kılıçtan geçirerek ilerlerken karşısına çıkan Kin kuvvetleri bozgundan bozguna uğruyordu. Nihayet Kin haJkının çok güvendiği ve Çin Hakanı'nın kumanda ettiği kuvvetli ordusu da 30.000 kişi zayiat vererek Moğollar tarafından bozguna uğratılınca Hakan savaş alanını bırakarak Pekin'e çekilmeye mecbur oldu.

Önemsenecek bir mukavemetle karşılaşmayan Cengiz Han kuvvetleri, Kin imparatorluğunun eyaletlerini talan edip halkını kılıçtan geçirerek Kin imparatorluğunun başkenti Pekin'e doğru ilerlerken imparatorun topladığı fevkalâde meclis her an yaklaşan tehlikeden kurtulmanın tek çaresinin Cengiz Han ile sulh yapmak olduğuna karar verdi. Bu suretle Cengiz Han. yurduna döneceğinden, Kin devleti topraklarının istilâsı duracak hiç değilse henüz Moğollar tarafından işgal edilmemiş birçok şehir kül yığını hâline gelmeyecek ve halkı merhametsizce katledilmeyecekti.

Cengiz Han'ın nezdine sulh talebi ile gönderilen Kin elçileri, getirdikleri kıymetli hediyelerden başka bir de Kin prensesi arz ve takdim ettiler. Cengiz Han prensesi zevceliğe kabul etti ve her istediğini kabul ettirdiği Kin devleti ile sulh yaptıktan sonra yurduna döndü.

Cengiz Han'ın Çin'e açtığı sefer 1211 yılından 1214 yılına kadar sürmüş, Moğollar'ın eline büyük ganimetler geçmişti.

Kin imparatorunun mağlûp olarak Cengiz'in her istediğini kabul etmesinden sonra memleketinde zaten asiller tarafından çoktan beri itiraz konusu edilmekte olan nüfuzu iyice sarsılmıştı. İmparatora isyan eden asillerin çoğu ellerine geçirdikleri topraklarda hükümdarlıklarını ilân edip Cengiz Han'a gönderdikleri elçileri ile itaatlerim arz etmeye başladılar.

Kuzey Çin tam bir anarşi içindeydi, imparatorun Pekin valisi bulunan oğlu idareden âciz kalarak şehrin yönetimini asilzadelere bırakıp Timing şehrinde bir gölge gibi bulunan babasının yanına gitti. Çin'de cereyan eden idaresizlik ve anarşiyi yakından takip eden Cengiz Han, ülkesinde asayişi temin edemeyen, otoritesini tamamen kaybetmiş olan Kin devletine son vererek bütün Kuzey Çin'i mutlak hâkimiyetine almak amacı ile tekrar saldırıya geçti. Cengiz Han kuv¬vetleri bütün Kuzey Çin'i istilâya koyuldu. Moğol orduları Pekin kıyılarına dayandığı zaman Kin imparatoru, ülkesinin uğradığı bu kanlı istilâdan duyduğu teessürle kendisini zehirleyerek hayatına son vermişti. 1215 yılında Pekin'e giren Moğollar, şehri yağma ederek halkının dörtte üçünü katlettiler. Pekin'in zaptı ile ele geçen Kin devletinin zengin hazineleri kervanlarla Moğolistan'a taşındı. 1216 yılına kadar Kuzey Çin'in zaptı ile uğraşan Cengiz Han büyük Çin ülkesinin üçte ikisine yakın büyüklükteki Kin imparatorluğuna son vererek; Kuzey Çin'i kurmakta olduğu büyük Moğol imparatorluğunun sınırları içine aldıktan sonra Moğol imparatorluğunun gücüne karşı durabilecek —doğudaki— Harzem-Şahlar imparatorluğundan başka bir kudret bulunmuyordu.

Akıncılar ve Acıncı Ocağının Sönmesi

Yılmaz Öztuna
Hayat Tarih Mecmuası 1973, Sayı: 1. S: 13-16

Osmanlı devletinin Avrupa'da yaptığı baş döndürücü fetihlerin sırlarından biri, «akıncı» denen askerî sınıfın varlığıdır. Bugünün «komando»'larına karşılık olan akıncılar, düşmanın iktisadî ve manevî yapısını alt-üst ederek, savaşın kazanı-masında çok önemli bir rol oynarlardı. Türk akın tekniği şöyleydi: Akıncı ordusu, belirli yerlerde daha küçük birliklere bölünerek yollarına devam ederlerdi. Her birliğin tahrip edeceği şehir ve kasabalar önceden kararlaştırılırdı. Dönüşte birlikler, gene belirli yerlerde fakat daha önce ayrıldıkları yerlerde olmamak üzere birleşirler, birkaç birleşmeden sonra tekrar tek ordu hâline gelip ana topraklarına dönerlerdi. Bu durum, düşman ülkesini dehşet içinde bırakır, yıldırımlar ve kasırgalar gibi esip geçen akıncıların nerede ve ne zaman bulundukları ve bulunacakları hakkında yüzlerce söylenti çıkardı.

Fâtih Sultan Mehmed, son yıllarında, 25 kadar devletle birden tek başına savaşa girişmişti. Bu savaşı kazanmak için, akıncı ordusundan pek çok yararlandı. Venedik, Macaristan, Polonya ve Almanya gibi Osmanlı ile savaş durumunda bulunan büyük Avrupa devletleri, akıncılarla yıldırıldı. Bu akınların önemi hakkında bîr fikir edinebilmek için, büyük akıncı beylerinden Mihaloğlu Gazi Alâeddin Ali Paşa'nın hayatı boyunca Tuna'yı kuzeye doğru tam 330 kez geçtiğini hatırlamak yeterlidir. Ali Paşa, bu akınlarından birinde Macaristan kralının kızını esir almıştı. «Mehtâb Hanım» adını alan bu prenses, Ali Paşa ile evlendi ve Gazi Hasan Bey, Gazi Ahmed Bey, Gazi Mehmed Bey, Gazi Hızır Bey, Gazi Kara Mustafa Bey adlarındaki 5 ünlü akıncı beyi, bu evlenmeden doğdu. Bu 5 kardeş de, Kanunî'nin ilk yıllarında ve çeşitli akınlarda şehit olmuşlar, hiç biri yatağında ölmemiştir.

Ali Paşa'nın 1473 Macaristan akınında Varadin şehri zaptedildi ve 18.000 akıncı, 60.000 esir ve 900.000 baş hayvanla Türkiye'ye döndü. Bu sayılar, düşmanın iktisadî gücünün, sonuç bakımından da savaş kabiliyetinin ne derecelerde kemirildiğini açıkça gösterir. 1478 Venedik akınına, 15.000 kişi katıldı. Başkomutan, İskender Paşa idi. Yanında Mihaloğlu Ali, Malkoçoğlu Balı Beyler vardı. Friul'den sonra Gorizia şehrini düşüren akıncılar,

Isonzo ırmağına ulaşınca, yeni katılan birliklerle 30.000 kişiye ulaştılar. «Aksu» denilen Isonzo'ya gelince, 150.000 akıncı bu suyu geçti. Diğer 15.000'i, ırmağın gerisindeki ülkede kaldı. Çok sarp olan ve yayaların bile geçemediği yerlerden akıncılar, atlarını kayalardan ve yarlardan atlatarak geçiyorlardı. Venedik Ovası'nı yakan bu korkunç akın, Venedik devletini savaşta saf dışı bırakan ve barış istemeye zorlayan başlıca askerî hareketlerden biri oldu. 1479 yazında yapılan akın, Tarihimizin en büyük akın hareketlerinden biridir. Bu akın, tam kadro, 43.000 akıncı ile yapıldı. Venedik tarafında serbest kalan Osmanlı, artık bütün gücüyle Macaristan ve Almanya'ya yükleniyordu. «Erdel» dediğimiz Transilvanya'daki altın ve gümüş madenlerinin tahribini hedef tutan bu akında, kuzeye doğru yol alındıkça birçok kola ayrılan akıncıların başında tam 12 sancak beyi, yani akıncı tümgenerali bulunuyordu. Başlıcaları, Mihaloğlu Ali Paşa, Mihaloğlu İskender Bey, Malkoçoğlu Balı Bey, İsa Bey ve Hasan Bey idi. Bu beyler, örneğin Ali Paşa, Macarca ve Romence dahil, birkaç Avrupa dilini, Türkçe derecesinde konuşuyorlardı. Bu akında, bütün Transilvanya çiğnendi. Almanya ve Macaristan'ın nefesini kesen ve savaşın kazanılmasını sağlayan bu akın, Osmanlılar için de zayiatlı oldu. 43.000 akıncının 20.000'i, Büyük Macar Ovası'nm zümrüt rengindeki topraklarında can verdi.

Almanya'ya ve Polonya'ya yapılan akınlar da, düşmanı, iktisadî bakımdan yıkıma götürdü. 1480'de akıncılar, beşinci kez olarak Karniol'e, dördüncü kez olarak İstirya'ya girdiler. Avusturya'nın Graz şehrine kadar uzanan bu akında Dâvud Paşa, Hırvatistan, Slovenya ve İllirya gibi ülkeleri altüst etti.

Osmanlı tarihçilerinin iadesine göre «köpekleri domuzlara ve domuzları köpeklere düşürerek» Fâtih'in kazandığı bu 16 yıl süren ve 25 kadar devlete açılmış olan Büyük Savaş, Osmanlı'yı bütün dünyanın ümit ettiğinin aksine, büyük bir galibiyetin temsilcisi durumuna yükseltti. Fâtih Sultan Mehmed'in askerî ve siyasî dehâsının yanında, akıncıların da paylarının büyük olduğu bu savaş, Türk Osmanlı tarihinin dönüm noktalarından biri oldu. Türkiye'yi, emsalsiz parlaklıkta bir geleceğe doğru itti ve Osmanlı gücünün münakaşasız şekilde dünya çapında olduğunu, hiç bir müttefikler koalisyonu tarafından yenilemeyeceğini açık ve seçik olarak gösterdi.

AKINCI OCAĞI'NIN SÖNMESİ

XVI. yüzyıl sonlarında, «Eflâk» dediğimiz Güney Romanya'nın voyvodası Mihai, devlete isyan etti. Sadrâzam Sinan Paşa, 100.000 kişilik bir orduyla Romanya'ya girdi. Osmanlı ordusu karşısında ezilmek istemeyen Mihai, ordu ilerledikçe geri çekiliyordu. Sinan Paşa, Romen isyanını bastırdığını sanarak, geri dönmeye başladı. Satırcı Mehmed Paşa'yı, sadece 2.000 askerle Bükreş'te bırakmıştı.

Sadrâzam'ın bütün harekâtını casusları aracılığıyle günü gününe, hattâ saati saatine haber alan âsi voyvoda Mihai, Sinan Paşa, Targovişte şehrinden ayrılır ayrılmaz Eflâk'a girdi. Türk ordusunu, icabında kaçabilmek için, 24 saatlik mesafeden izliyordu. 19 Ekim 1595 günü Mihai, Targovişte'ye girdi. Şehri savunan 3.500 askerden Ali Paşa, Koçu Bey ve diğer yüksek rütbeli subaylar, hafif ateşte çevrile çevrile kızartıldıktan sonra, Mihai ve maiyeti tarafından büyük bir iştiha ile yenildiler. Diğerleri, kazığa oturtuldu. Bu suretle, Kazıklı Voyvoda'dan bir buçuk yüzyıl sonra, Romenler'in barbarlıkta bir nebze geriye gitmedikleri anlaşıldı. Aslında hepsi vahşî olan Balkan kavimciklerini bu gibi alışkanlıklarından alakoyan, Osmanlı yönetimiydi. Hortlak ve vampir hikâyelerinin, bütün dünyaya Romanya'dan yayılması, bir rastlantı değildir.

Bu facia olurken, gafil Sinan Paşa, Tuna'nın kuzey kıyıına erişmiş, Yerköyü kalesine gelmişti. Yerköyü'nün karşısında, Tuna'nın öbür kıyısındaki Ruscuk'a geçecekti. Önce kendisi ve maiyeti Tuna'yı geçerek Ruscuk'a ulaştı. Ordunun ve ağırlıkların geçmesi, 3 gün, 3 gece sürecekti. Ordunun ardını korumakla görevli akıncı sınıfı, en son köprüyü geçecek ve onlar da geçince, köprü yıkılacaktı. Askerlen, özellikle akıncılar, büyük ölçüde ganimet almışlardı. İktidarını her zaman için servetine borçlu olan Sinan Paşa, bu ganimetten beşte bir devlet payı, özellikle serdâr payını kaçırmamak için, köprü başlarına tahsildarlar koydu. Savaş alanında bulunan bir ordudan ganimet payının o zamana kadar bu şekilde toplandığı görülmüş bir şey değildi. Bu, Sinan Paşa'nın icadıydı. Tahsildarlar, köprüden geçen her askerin eşyasını yoklayıp, hazine ve serdâr payını aldıktan sonra salıveriyorlardı. Âsi voyvoda Mihai'in 70.000 kişiyle gittikçe yaklaştığı biliniyordu. Bu durumda ordunun Tuna'nın iki yakasında ikiye ayrılmasının çok tehlikeli olduğu, birkaç kez Sinan Paşa'ya hatırlatıldı. Ancak ihtiyar Sadrâzam, bu sözlere kulak asmadı. Mihai, Osmanlı ordusu geçinceye kadar, harekete başlamadı. Akıncılar hariç bütün ordu geçince, top ateşi açtırdı. Akıncıların can vermeden silâhlarını teslim etmemelerinin ocaklarının geleneği olduğunu bilen Voyvoda, yüzlerce metrelik köprü üzerinden akıncıları Tuna'ya dökmek istiyordu. Düşman toplarının sesleri duyulunca, Sinan Paşa, ganimet toplamaktan vazgeçtiğini bildirdi. Ancak bu emir, çok geç verilmişti. Birkaç isabet alan tahta köprü, çöktü. Binlerce akıncı, sonbahar coşkunluğuyla kaynayan «kanlı Tuna deryâsı»'nın dalgalarına gömüldü. Henüz geçemeyen birkaç bin akıncı da, düşman kılıçları altında can verdi. Bir tarih kitabında belerteldiği gibi: «Bu suretle akıncı taifesinin ekseri karşı yakada bulunmakla, hîç ferd halâs olmayıp, ol zamanda akıncı kökü kesilip münkariz oldu. Ve bir mertebe musibet ve hasâret oldu ki, bir asrda nazîri vâki' ve bir târîhde böyle intizâm şâyî' olmamışdı».

Böylece XVI. yüzyılın son yıllarında, akıncı ocağı, bir daha altından kalkamayacağı bir darbe yedi. XVII. yüzyılda akıncılık, geçen iki yüzyıldaki bütün önemini kaybetmişti. Bu faciada büyük sorumluluk, Sinan Paşa'dadır. Diğer ihanetlerine rahmet okutan bu son marifetinden fazla bir üzüntü göstermeyen Paşa'nın tek endişesi, köprü faciasının iktidardan düşmesine neden olup olmayacağı sorunuydu. Ordu, «yaptığın rezaleti gör!» diye Sadrâzam'ın aleyhinde gösteri yaptıysa da, seksenlik ihtiyar, buna da aldırmadı. Subaylar, Sadrâzam'dan izin almaya gerek duymadan, birlikleriyle, kışlamak üzere, şuraya buraya dağıldılar. 8 Kasım 1595'te Sinan Paşa, Rusçuk'tan ayrıldı. Rusçuk-İstanbul yolunda tek düşüncesi, neden olduğu yıkımları ne şekilde açıklayacağı, iktidarda nasıl kalabileceği ve muhaliflerini nasıl korkutacağı veya satın alacağı idi. Ancak, daha İstanbul'a varmadan, yolda azledildi. Neden olduğu facialarını onda biri kadar suç işleyen paşaların hayatlarını koruyamadıkları XVI. yüzyılda Sinan Paşa, Malkara'deki ünlü malikânesine çekildi. Tek endişesi, beşinci kez nasıl sadrâzam olabileceği düşüncesiydi. Bu inanılmaz iş de oldu. Sinan Paşa'nın halefi, çok değerli bir adam olan Lala Mehmed Paşa, ancak 9 günlük bir sadrazamlıktan sonra öldü. Sinan Paşa, gene sadâret makamına çağırıldı. 4 ay, 5 gün sonra, bu görevde iken, seksen küsur yaşında öldü ve bu şekilde uzun siyasî hayatını kapattı.

Eski İstanbul'da Kapalı Çarşı

Tımarlı Sipahi ve Lağımcı Başı

Osmanlı' devrinde

Tımarlı Sipahi

Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyfetleri
Harbokulu Matbaası 1325 (1907)
Sadeleştiren: H.Veysel Güleryüz

Tımarlı Sipahi

Devletde daha öhce görev yapmış olan tımarlı bir tür süvari askeri olup, bunlar barış zamanında aşariyesi (ondalık) vermesi için verilen arazide oturarak ülkenin güvenlik ve düzenini koruma ve sürdürülmesine dikkat ve savaş zamanında kendi sancak beylerinin bayrağı altında görevli oldukları yere gittuiklerinden her eyalette bulunanları o eyeletin kıyafetini giyer ve o kıyafetle savaşa giderler idi.

Çizimde gösterilen sipahi Anadolu halkından olup başına bir tür alaca külah, arkasına dar kollu salta, bacağına mavi şalvar giymiş ve kuşağına çift tabanca sokup omuzundan geçirerek tüfeği ve resimde görülen şekilde kaldırılıp çubuğunu sağ eline almıştır. Tüfek kuşanmış olmakla beraber at üstünde mızrak veya kılıç ile de silahlandırılmış bulunur ve ayağındaki kırmızı çizme mahmuzsuz olduğundan «kızgın üzengi» denilen enli tabanlı üzengisini mahmuz olarak kullanır idi.

Ocak zade yani askerden olmayan ve hudutta beklemeyen ve bir yararlık göstermeyenler sipahi olamaz ve bunların tımarından «kılıç hakkı» denilen bazı eyaletde üç bin ve bazılarında da beş veya altı bin akçe olup eklentileriyle birlikte miktarı yirmibin akçeyi geçemez ve güç durumuna göre «kılıç hakkı» olup aslını oluşturan miktarı önceden verilirse de eklentisi verilemezdi.

Bir sipahinin timarı kılıc hakkını geçtiği yani ona az-çok eklenmti verildiği halde o sipahi muharebeye giderken timarı kılıç hakkını kaç katı geçmiş ise beraberinde harp ve döğüşe uygun ve silahı ve elbisesi mükemmel o kadar «cebelu (zırhlı)» yani süvari götürmeye kanunen mecburdu.

Timarlıların büyüklerine «zeamet» ve daha büyüklerine «emire» denir ve bunların gelirleri de ona göre çok olur idi. (Teşkilattan söz edilen birinci bölümde eyelet kısmına da bakılabilir)

Lağımcı Başı

Başına Başına kırmızı kadifeden kalpak giyip arkasına mintan ve şalvar ve ayağına kırmızı yemeni giyerdi.

Kale müdafaa ve muhasarası sırasında zemin altında yollar kazarak ve düşman tarafında havaya uçurulması gereken yerin altında lağım savaşı yapmakla görevli olan asker sınıfına «lağımcı» denir ve lağımcılar arasında hıristiyan olanlar bile bulunurdu.

Lağımcılar aslında devletin kapı kulu denilen ulufeli olan düzenli askerlerinden idiyse de bunlar bir tür askeri mühendis olup savaşta kendilerinden çok büyük yararlar sağlandığından sonraları zengin timarlar verilmesiyle de terfi edilmelerine devletçe özen gösterilmiştir.

Lağımcılar kitabımızda açıklandığı gibi «lağımcı başı» isminde bir büyük zabitin komutasında olup, bunun maiyetinde kethüda, çavuş ve alemdar gibi diğer ocak yüksek rütbeliler de bulunurdu.

Ondokuzuncu numarada gösterilen lağımcıların elinde bir kangal ip bulunup bunlar bu ipin ucuna bağladığı bir taşı lağım açmak istenilen yer boyunca attıktan sonra ipi keserek bununla o noktanın uzaklığını ölçdüğü gibi bu ipin gerisinde ve istikameti üzerinde üç nokta belirleyip bu noktalardan giden hattın yönü üzerinde de tünelini kazardı.

Lağımcı Başı.

İstanbul'un Aynası Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif
Günümüz Türkçesine Çeviren ve Fotoğraflar: H.Veysel Güleryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Kız Kulesi

Saray Burnu ile Üsküdar arasında bulunmakta olup Avrupalılarca [Tour de Leandre] adıyla tanınan Kız Kulesi, Leon Arekel isimli Rum Kayser'i tarafından yaptırılmıştır. Bu kalenin boğazlardan gelen gemilerin geçişini engellemek için İmparator [Manuel] tarafından yaptırıldığı da rivayet edilmektedir. Bu kale, harap duruma geldikten sonra mekânı cennet olsun Sultan İkinci Mahmud Han hazretleri tarafından tekrar ve gösterişli halde yaptırılmıştır.

Kuzguncuk

Kuzguncuk'un bu isimle tanınmasının nedeni, Hazreti Fatih'in zamanında Kuzgun Baba isminde bir azizin orada oturmasından dolayıdır. Burası, Boğaziçi'nin Anadolu kıyısında ve Üsküdar'ın kuzeydoğusundadır.

Boğaziçi'ndeki diğer yerler gibi bunun da kıyı bölümü yalılardan oluşmaktadır ki bunların önemli bir bölümü düz dik bir hat ile bu hattın kenarındaki yüksek yerlerde bulunur. Bu düz hat eğri bir şekilde ise de, genel olarak yönü güneydoğudan kuzey-batıyadır.

Buradaki vapur iskelesi Saray Burnu'ndan 1,9 mil uzaklıkta olup bu hattın uzunluğu da yaklaşık [1000] bin metredir.

Burada pek fazla müslüman bulunmadığından mescit ve cami bulunmaz. Bu yerin halkının çoğunluğu Yahudiler'den oluştuğundan, iki adet havra ile Rumların [Ayapandelmenus] ismiyle tanınan bir kilisesi vardır. Bundan başka jandarma ve polis için bir adet karakol ile biri 1831'de ve diğeri 1812'de yaptırılmış iki adet çeşme bulunur. Ayrıca biri erkekler ve diğeri kızlara özgü iki adet ilkokulu vardır. Ermenilerin [Surp Kirkor] adında bir kiliseleri de vardır.

İskele yakınında ve kıyı kenarında bulunan çeşme 1831 tarihinde hayır için yaptırılmıştır. Üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Hüve'l-şâfî
Âb-ı nâb iç nûş ola subh-u mesâ
Sâhibü'l-hayrâta kıl hayr-ı du'â

Anlamı:
Şifa veren odur
Berrak suyu iç, zevkle sabah-akşam
Himmet sahibine hayır dua et

Nakkaş

Kuzguncuk'un kuzey-batısında olan bu yerde topçu ve piyade askerleri için bir karakol olup, bu karakolun bir bataryа topu bulunmaktadır. Bu toplar padişahların tahta geçiş merasimlerinde ve bayramlarda beş vakitte ateşlenmektedir. Nakkaş'ın bu isimle tanınmasının nedeni, üst tarafındaki kabirde [Nakkaş Baba] isminde bir kişinin türbesi bulunduğu içindir.

Bu şeyh, mekânı cennet olsun eskiden, Sultan Selim Han'ın Çaldıran zaferinden sonra Tebriz şehrini fetih ve işgal ederek İstanbul'a geri dündüğü sırada, Tebriz halkından İstanbul'a getirdiği sanatkarlar ve eğitimciler arasında bulunmaktaydı. O devirde tanınan ve bilinen Habib-i Kirmanî'den tövbe ederek Hak yoluna dönüp olgunlaşarak kendi adını verildiği yerde ziraatle vaktini geçirirdi. Ölümünde oradaki zaviyesinin haziresine gömülmüştür. Yerine geçen oğlu Derviş Çelebi, Kanuni zamanındaki devlet adamlarından olup, Sultan Kanuni'yle hayvan avlamak bahanesiyle bu yere geldiğinde kendisine baba yemeği adıyla huzura getirirmiş. Padişah hazretleri kendisinde zekâ ve yetenek gördüğünden maiyetine almış ve sonunda günden güne yükselerek defterdarlık yüksek rütbesine ulaşmıştır. Kendisi de babası ile beraber kardeşi Haydar Çelebi'nin yanına gömülmüştür.

Karakolun karşısındaki çeşme üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Nâmdâş-ı fahr-ı âlem zâ'ir-i beyt-i Harem
Ayn-ı ihlâsıyle oldu hayr-ü cûdun mazharı
Fî-sebîlillâh bu dil-cû çeşmeyi bünyâd edib
Sû-be-sû sîrâb-ı mesrûr etdi teşne dilleri

Beylerbeyi Camisi.

Ayniyâ atşâna bir bir söyledim târîh-i tâm
Al iç icrâ eyledi Ahmed Efendi Kevseri
1239

Anlamı:

Kainatın övüncü ile adaş, Kabe'yi ziyaret etti
Yürekten bağlı, hayır ve cömertliğin mazharı
Karşılık beklemeksizin bu çeşmeyi canlandırıp
Her tarafı suya doyurarak mutlu etti susamışları
Yâ Ayni, susayanlara bir bir söyledim tam tarihini
Al, iç, Ahmed Efendi Kevser'i akıttı
1823

Beylerbeyi Sarayı yakınında ve kıyının kenarında bir yerde bulunan çeşme üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

[Cennet-mekân firdevs-âşiyân Gâzî Sultân Mahmûd Hân-ı Sânî Efendimiz hazretlerinin kadınlarından Dördüncü Nûritâb Kadın Efendi hazretlerinin hayrâtıdır 1262.]

Anlamı: [Mekânı cennet olsun merhum Gazi Sultan İkinci Mahmud Han efendimiz hazretlerinin kadınlarından dürdüncü Nuritab kadın efendi hazretlerinin hayır eseridir 1845]

Bu çeşme halen haraptır.

Nakkaş Mezarlığında Gömülü Meşhur Kişiler

Ahmed Paşa - Zarif Mustafa Paşa soyundandır. Sivil devlet memuriyetine girip, amir ve 1881'de Beylerbeyi Pâyesini almıştır. İstanbul Belediyesi'nde üye ve sonra Üsküdar Belediye Dairesi Başkanı ve Remzi Efendi'nin ölümünde İstanbul Belediye Reisi olmuştur. 31 Ocak 1891'de ölmüş ve Nakkaş'a gömülmüştür. Hayır yapan, fakat aklı kıt bir kişiydi.

Beylerbeyi Sarayı'nın arkasındaki geçitte bulunan çeşmenin tarihi ayağıdadır

Ab-ı rûy-u saltanat hâkân-ı Mahmûdu'ş-şîyem
Yapdı bu nev çeşme-i Zemzem-nihâd-ı ahteri
Besmeleyle nûş eden âb-ı şifâ-bahşâsını
Ömrü oldukça olur envâ-i illetden beri
Hilmiyâ târihini cevherle tahrîr eyledim
Hân Mahmud eyledi icrâ bu ayn-i Kevseri
Yesârî Mustafa İzzet
1245

Anlamı:

Saltanatın yüz suyu, hakan Mahmud doğasıyla
Yaptı Zemzem'e benzeyen bu yeni çeşmeyi
Besmeleyle bu şifa veren sudan içenlerin
Tüm hastalıklardan kurtulup ömrü çok uzar
Yâ Hilmi, tarihini noktalı harflerle yazdım
Mahmud Han bu Kevser gibi suyu akıttı
Yesari Mustafa İzzet
1829

Biraz daha ilerde bulunan çeşmenin üzerindeki tarih aşağıdadır:

Pâdişâh-ı pür-himem Sultân Mahmûdü'l-hisâl
Yapdı zîbâ çeşme-i dil-cû ter-i lezzet-resân
Menbâ-ı firdevs-i a'lâdır misâl-i selsebîl
Cüz-i iksîr-i hayât olmuş miza'cında nihân
Gevher-i târîhi mervîdir Hızır'dan Hilmiyâ
Cedvel-i Âb-ı hayâtı kıldı Mahmûd Hân revân
Yesârî Mustafa İzzet
1245

Anlamı:

Yaratılışı himmet dolu padişah Sultan Mahmud
Yaptı, taze, lezzetli suyu olan güzel çeşmeyi
Cennet bahçesi örneği selsebil kaynağıdır
Hayat iksiri olmuş doğasında gizli
Yâ Hilmi, Hızır'dan rivayettir, noktalı harflerle tarihi
Su kanalı ile hayat suyunu akıttı, Mahmud Han
Yesari Mustafa İzzet
1829

Bu çeşme civarında bulunan küçük ve harap bir çeşmenin üzerinde yazılı olan tarihı şudur: [Hacı Yusuf Ağa'nın ruhuna fatiha 1763].

Beylerbeyi

İstanbul Boğazı'nın Anadolu kıyısında ve Kuzguncuk ile Çengelköy arasında büyük bir bölge olup Üsküdar sancağına ve Dokuzuncu Belediye Dairesi'ne bağlıdır.

Kıyısı boyunca güzel yalıları ve Çamlıca tepelerine doğru bir eğik yüzey oluşturan dağın eteğinde çeşitli köşkleri olup kıyıda çok güzel bir sarayı ve iki minareli güzel bir camisi, askerî hastanesi ve ortaokulu vardır. Halkı tamamen müslümandır. Havası sağlam ve serindir. Camisinin çevresinde bir imarethane, medrese, okul, kütüphane, bir türbe, iki adet çeşme ve bir askerî karakolu bulunur.

Camiyi yaptıran mekânı cennet olsun Birinci Abdülhamid Han hazretleridir ki, bir minâreli olarak yaptırılmıştır. Mekânı cennet olsun Adil Sultan Mahmud Han hazretleri bir minare daha ekletip camiyi tamir ettirerek genişlettirmiş ve bir de muvakkıthane eklettirmiştir.

Caminin orta kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Revnak-ı kürsî-i şâhî zîver-i mihrâb-ı dîn
Câmi-i cümle mahâmid ya'nî Hân Abdülhamîd
Ol şehinşâh-ı zamân kim dâverân-ı dehr olur
Pîşgâh-ı mahfil-i devlet-meâbında abîd
Zîr-i vâlâ kubbe-i hıfzında dünyâ müsterih
Bâb-ı dergâh-ı muallâsından âlem müstefîd
Bahr-ı cûdundan kenâr-ı âleme çıkdı yine
Bir dil-ârâ bî-muâdil dürr-i yektâ-yı ferîd
Ya'nî yapdı sâhil-i deryada bu nev câmii
Kim bu tarh-ı dil-küşâyile cihân içre vahîd
Ahterân ayn-ı kanâdîl-i ziyâ-efşânıdır
Sîm-ü zerden mihr-ü mâh avîzedir serh-ü sefîd
Sem'-i mihrâbından eyler mâh envâr iktibâs

Kuhl eder hep dûde-i kandilini necm-i saîd
Subh-ı sâdık gibi açıldıkça bâb-ü revzeni
Pâdişâh-ı âlemi handân ede Rabb-i Mecîd
Hak ta'âlâ nice böyle hayra tevfîk eyleyüb
Tahtgâh-ı saltanatda eylesün ömrün mezîd
Bağ-ı ilhâm-ı İlâhîden meşâm-ı tabıma
Bûy-bahş oldu iki mısra' misâl-i müşk-bîd
Her biri oldu hesâb olunca târîh-i tamâm
Oldular elhâk Afîfâ hüsnile beytü'l-kasîd
Ka'beyi yâd etdirir dil-cû mekân oldu hele
1192
Ma'bed-i matbu'-u nev-bünyâd Hân Abdülhamîd
1192

Anlamı:

Tahtın süsü, dinin mihrabını süsleyen şah
Güzel huyları kendinde toplayan yani Abdülhamit Han
Zamanın o şahlar şahı, ki dünyayı döndürür
Mahfilinin önü devletin büyük sığınağı
Fakir ve zengin onun korumasındadır, dünya huzur içinde
Sarayın büyük kapısından alem faydalanmakta
Deniz gibi cömertliğinden alemin yanına çıktı gene
Gönül alan, eşsiz, benzersiz, bir tek
Yani, deniz kıyısında bu yeni camiyi yaptı
Ki bu ferahlık veren, dünyada yegane olanı
Yıldızlar, kandil gibi ışık dağıtmaktadır
Gümüş ve altından gece-gündüz avizedir kırmızı ve beyaz
Minrabının mumundan ay ışığını alır
Kandil ocağını hep karartır mübarek yıldızın
Tan yerinin ağarması gibi açıldıkça kapı ve penceresi
Âlemlerin padişahını Allah şenlendirsin
Allah nice böyle hayırlar yapmasına yardım ederek
Saltanat tahtında ömrünü uzun yapsın
Burnuma ilahinin kokusundan ilham gelerek
Misk gibi kokan iki mısra ile koku bağışladı
Her biri hesaplanınca tarihi tamam oldu
Doğrudan oldular ey Afîf, güzel kaside beyitleri
Hele bu güzel mekân Kâbe'yi andırır oldu
1778
Bu güzel mabedi Han Abdülhamit yeniden canlandırdı
1778

Birinci Abdülhamid hazretlerinin bu camiyi annesi, mekânı cennet olsun, Şermî Râbi'a Sultan hazretlerinin temiz ruhu için yaptırmış oldukları, caminin dış kapısının üzerinde yazılı olan tarihten anlaşılmaktadır:

Rûh-u âlî-güher-i valde sultân içün
Kasr-ı firdevs gibi Hazret-i Abdülhamîd
Yapdı bu câmi-i pâki ede ecrin îsâl
O şehin valdesi Râbi'a Sultâna mecîd

Anlamı:

Vâlide sultanın aslı yüce olan ruhu için
Abdülhamid Hazretleri Cennet köşkü gibi
Yaptı, bu mübarek camiyi, sevabını ulaştırsın
O şahın annesi Rabia Sultan'a, Allah

Hünkâr mahfilinin kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

İbâdetgâh-ı vâlâ-mahfil-i Sultân-ı âlî-şân
Bu tarh-ı pâk ile hüsn-i hitâma olucak vâsıl
Yazıldı cevheri târîh Tevfîk'â bu dergâha
Saadetle şehinşâha hümâyûn ola bu mahfil

Anlamı:

Şerefli sultanın ibadetgâhı yüce mahfil
Bu mübarek mahfil ile güzel sona ulaşacak
Tevfik, bu dergâha yazıldı güzel tarihi
Bu mahfil, bahtiyarlıkla şahlar şahına kutlu olsun

Caminin caddeye bakan kapısı üzerinde yazılı olan tarih Nâmık Efendi'nindir:

Pâdişâh-ı heft kişver mâil-i âsâr-ı hayr
Ya'nî zıllullâh adl-ârây Hân Abdülhamîd
Asr-ı pür-nusretde ol şâh-ı mekârim-güsterin
Âlemin el'ân leyli Kadr-ü yevmi subh-ı îd
Taht-ı âlî-baht-ı Osmaniye câlis olalı
Hayr-ü berri nev-be-nev olmakda sıdk ile mezîd
Oldu ihya himmet-i şâhâne ile bu mahâl
Vâdî-i heyhât iken şehr oldu ma'mûr cedîd
Eyledi bünyâd bir câmi ki envâr-ı Hudâ
Hâricinden olmada meşhûd-u ahrâr-u abîd
Çünkü zabt-ı sal bir şey-i mühimdir lâcerem
Eyledi Mektûbî Nâmık bendesi fikr-i sedîd
Geldi bir hatîf bu tarz üzre dedi târihini
Ma'bed-i islâm-ı nev-bünyâd-ı Hân Abdülhamîd
1192

Anlamı:

Yedi ülkenin padişahı hayırlı eserlere meyl etti
Yani Allah'ın gölgesi adaleti süsleyen Abdülhamit Han
O cömertlik yapan şahın başarılarla dolu zamanında
İtibarlı günleri, bayram sabahı, âlemin hâlâ geceleriydi
Osmanlının yüce bahtlı tahtına çıktığından beri
Hayırlı toprakları yeniden temiz yürekle çoğalmakta
Dirildi padişahın himmetiyle bu yer
Acınacak bir yer iken yeniden canlanarak şehir oldu
Bir cami inşa etti ki, Allahın ışığı gibi
Dışında kaldığı görünmesin hürler ve esirlerin
Çünkü bırakılanı tutmak önemli bir şeydir şüphesiz
Mektupçu Namık kulu doğru fikir buldu
Geldi bir ses, bu şekilde söyledi tarihini
İslam'ın mabedini Abdülhamid Han yeniden yaptı
1778

Deniz tarafındaki kapının üzerinde yazılı olan beyitler aşağıdadır:

Cennet-mekân Hazret-i Abdülhamîd Hân
Etsün bekâda devlet-i neclile iftihâr
Bir pâdişâha etmedi hayrü'l-halef Hudâ
Mahdûm-u a'zamı gibi şevketlû şehriyâr
Hayrâtını mükemmel edüb nûr-u dîdesi
Oldu hayât-ı sânîye mazhar o tâcdâr
Çıkdıkca arşa yâ Rab Ezân-ı Muhammedî
Olsun minâr-ı şevketi dünyâda ber-karâr
Ref eyleyüb atîkini târihini dedim
Mahmûd Hân bu ma'bede yaptı iki minâr
1226

Anlamı:

Mekanı Cennet olsun Abdülhamid Han Hazretleri
Devletli oğullarıyla iftiharı sürekli olsun
Bu padişaha Allah böyle hayırlı bir nesil vermedi
Büyük oğlu gibi azametli bir hükümdar
Nur yüzlüsünün hayırlarını kusursuz yapıp
O hükümdar, ikinci hayata nail oldu
Allahım, ezân-ı Muhammedî göklere çıktıkça
Haşmetli yapımcısı, Dünya'da devamlı olsun
Değerini yükselterek tarihini dedim
Mahmud Han bu mabede iki minare yaptı
1811

Okulun kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Şeh-i şâhân-ı dehr Abdülhamîd'in hüsn-i eltâfi
Şevkle hatmedince bu ta'allümgâh-ı Kur'ânı
Tulü' etdi derûna mihr-veş târîh-i cevherdâr
Münevver mekteb-i nur-i maşrık-ı envâr-ı Furkânı
Anlamı:
Zamanın şahlar şahı Abdülhamid'in güzel lütufları
İstekle okuyunca bu Kur'an okulunda
Doğdu gönlüme güneş gibi noktalı harflerle tarihi
Kur'an'ın aydınlığı okula doğunun nurunu saçtı

Okulun dış kapısının üzerinde yazılı olan beyitler şunlardır:

Muktedâ-yı ehl-i sünnet dâd-ger
Şâh-ı sâhib-cûd Hân Abdülhamîd

Şehriyârı feyz-bahşâ kim olur
Birr-ü ihsânından âlem müstefîd
İşte ez-cümle meşâl-i lâtifdir
Bu dil-ârâ câmi-i hûb-u cedîd
Tarh takrîb-i sürûr eyler dile
Kıt'a-i cennet desem olmaz baîd
Aks-i kandîl-i minârın der gören
Âba düşmüş bir dizi ıkdü'l-ferîd
Mü'minîne secdegâh oldukca bu
Sâye-i ikbâlin et yâ-Rab medîd
Derc olub bir beyt-i cevher-dâra
İki târîh oldu ey Sermed bedîd
Râh-ı Hakda hayra niyet eyleyüb
1192
Ma'id-i ihyâ etdi hakka Hân Hamîd
1192

Anlamı:

Ehl-i sünnetin önderi, adaletli
Cömertlik sahibi şahı, Abdülhamid Han
Feyz bahşeden padişah ki odur
Bağışları ve ihsanından herkez istifade eder
İşte başlıca letafet meşalesidir
Bu gönülleri süsleyen hoş ve yeni cami
Sevinç vesilesi olur gönüllere
Cennet'ten bir parça desem yanlış olmaz
Der, minaredeki kandilinin ışığını gören
Suya düşmüş bir dizi inci tanesi
Müminlere secdegâh oldukça bu
Ya Allah, bu sayede ikbalini uzat
Noktalı harflerle tamlanan bir beyit olup
Ey Sermed, açıkça iki tarih oldu
Hak yolunda hayıra niyet ederek
1778
Canlandırdı doğrusu Han Hamid
1778

Caminin muvakkıthânesi üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Cenâb-ı Hân Mahmûd etdi ihyâ vâlidi rûhu
Edüb tecdîd-i hayrâtın bu nev tarz-ı bihîn üzre
Muvakkıthânenin de geldi vakt-ü saati şimdi
Müreccâh eyledi mîkât-ı çarh-ı pür-tanîn üzre
Alınca irtifâ'ı mehce-i tâk-ı bülendinden
Düzeltdi saatin hurşîd çarh-ı çârumîn üzre
Mürûr-u ezmaniyle mihver-i âlem bozulmuşdu
Mücedded eyledi inşâ esâs-ı âhenîn üzre
O hâkân merkezin buldurdu elhâk rîşte-i arş
Ola memdûd yâ-Rab zıll-ı fark-ı mü'minîn üzre
Kevâkible müzeyyen etdi İzzet burc-u târihin
Muvakkıthâne hem resm-i sipihr oldu zemîn üzre
1236

Anlamı:

Mahmud Han cenapları babasının ruhunu ihya etti
Hayırla canlandırıp bu yeni üslupta iyileştirerek
Muvakkıthanenin de geldi zamanı şimdi
Daha üstün yaptı zaman çarkını seslendirdi
Bulunduğu yerden daha yukarı yükselince
Güneşe göre saatin çarkını dörtlü olarak düzeltti
Zaman geçmesiyle saatin merkezi bozulmuştu
Yenileyerek inşa etti pek sağlam olarak
O hakan merkezini buldurdu tam doğru çizgisinde
Ya Rab, gölgesi müminlerin üzerrine uzansın
İzzet, burç ve tarihini yıldızlarla süsledi
Muvakkıthane yerde gökyüzünün resmi oldu
1820

Deniz kenarında olan dört yüzlü çeşme, mekânı cennet olsun, Sultan Mahmud Han hazretlerinin padişahlığı zamanında yapılmıştır. Deniz tarafındaki cephe üzerinde yazılı olan beyitler şunlardır:

Edüb fermânın icrâ âb-ı şimşîriyle Hân Mahmûd
Harîm-i beytini tahsîr kıldı Hayy-ı ma'bûdun
Getürdü Zemzemi emreyleyince fâtih-i Ka'be
Bu yolda sa'yi meşkûr oldu elhâk ebr-i pürcûdan

Anlamı:

Han Mahmud ferman çıkartıp akıtırak, kılıcıyla
Kendi evini hasret bıraktı Allahın
Emredince götürdü Zemzem'i Ka'be'yi feth edene
Doğrusu, bu yolda çabası yağmur bulutundan makbul oldu

Bu cephenin simetriği olan cephe üzerinde yazılı tarih aşağıdadır:

O bahr-i lûtf ile İskender-i leb-teşne tartılsun
Terâzû-yı hiredde yoksa farkı kulzüm-ü rûdun
İlâhî vâlid-i şâh-ı cihâna sahn-ı cennetde
Nişîmengâh ola sûy-ı kenârı havz-ı mevrûdun

Anlamı:

O lütuf denizi ile susamış İskender tartılsın
Terazide, farkı yoksa denizle ırmağın
Cihan padişahının güzel babası Cennet sahnesinde
İstikametinin sonunda ulaşılacak yeri, yurdu olsun

Cami tarafına bakan cephe üzerinde yazılı olan tarih şudur:

Revân-ı vâlid içün eyledi bu çeşmeyi îcâd
O şâhenşâhın oldu ekseri bu hayr-ı mevcûdun

Anlamı:

Babasının yolu için bu çeşmeyi baştan yaptırdı
O şahlar şahının bu hayrı mevcutlarından oldu

Bu cephenin simetriği olan cephe üzerinde yazılı kendi tarihi aşağıdadır:

Behakk-ı Merve yokdur bir sözüm izzet bu târîhe
Safâ-yı bal ola iç Zemzem'inden Hân Mahmûd'un
1226

Anlamı:

Merve hakkı için yoktur bir sözüm İzzet bu tarihe
Bal gibi şifalı olsun, iç Zemzem'inden Han Mahmud'un
1810

İstavroz Camii

Bu camiyi yaptıran bostancıbaşılardan Abdullah Ağa isimli bir hayır sahibidir. Langa'da ve Fıstıklı adındaki yerde de birer mescidi vardır. Abdullah Ağa 1591 yılında vefât etmiş ve Fıstıklı'daki mescidine gömülmüştür. Bu cami, mekânı cennet olsun Sultan Birinci Mahmud Han zamanında çok iyi bir şekilde tamir edilmiş ve bir hünkar mahfili de yaptırılarak eklenmiştir. Birinci Abdülhamit Han devrinde tekrar tamir edilmiş ve zararları ödenmiş, vakfı da daha önceleri Yeni Cami vakfına bağlı iken, Vâlide Camii vakfına aktarılarak, vakfı çoğaltılmıştır. Caminin kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

İmâm-ı ehl-i sünnetdir kılan bu camii ihyâ
Ede Allah-ü ta'âlâ şevket-ü dârâtını memdûd
Kılmadan eylemişdi ânı selâte râh-ı enkiyâd
Harâb oldu velî vakfında nakdi yoğ idi mevcûd
Kılub emvâl-i evkâf-ı hümâyûnla âbadan
İlâve eyledi hayrâtına ol şâh-ı sâhib-cûd
Olunsun bâbına âvîze Rıfat cevher târîh
Bu zîbâ câmii tecdîd kıldı adl-i Hân Mahmûd
1248
Yesârîzâde Mustafâ İzzet

Anlamı:

Ehl-i sünnetin imamıdır bu camiyi yaptıran
Allah şanını, ululuğunu uzatsın
Onu yaptırmıştı, teslimiyet namazı kılmadan
Harap oldu, fakat vakfında nakti mevcut değildi
Padişahın vakfıyla mülklerini imar edince

O cömertlik sahibi şah, hayırlarına ilave yaptı
Rıfat, kapısında avize olsun, noktalı harflerle tarih
Bu güzel camiyi canlandırdı âdil Han Mahmud
1832
Yesarizade Mustafa İzzet

Bu cami Deli Abdullah Paşa denilmekle bilinen Abdullah Paşa tarafından da genişletilerek tamir edilmiştir.

Güzel bir minaresi vardır. 1898 senesinde yeniden tamir edilmiş ve çok güzel bir şekilde boyanmıştır.

İskele başındaki namazgâh ile o taraftaki musluklu çeşmeyi devlet adamlarından, Sultan Üçüncü Mustafa Han'dan vezirlik rütbesi almış olan, Yenişehirli Osman Efendi inşa ettirmiştir. Merhum Zeyrek'te gömülüdür.

Caminin civârında bulunan çeşme üzerinde aşağıdaki tarih yazılıdır:
Pâdişâh-ı bâhr-ı feyz-i âb-ı cûd-u mülhemi
Kıldı irvâ sû-be-sû dil-teşnegân-ı âlî
Dâldur târihim ihyâ-yı hümâyûn-meşrebe
Hân Mahmûd eyledi icrâ bu mâ-i Zemzemi
1167
Anlamı:
Denizler gibi cömert padişah, susamışların ihtiyacı olan suyu
Her tarafı suya kandırarak susamışlara verdi
Padişahın canlardırması, mizacına delildir tarihim
Han Mahmud bu Zemzem suyunu akıttı
1753

Beylerbeyi ile Çengelköy arasında Havuzbaşı mesîresi bulunur. Bu ferahlık veren yerde, yaklaşık on metre uzunluğunda ve yedi metre genişliğinde bir havuz bulunmakta olup çevresi birçok ağaçlar ve gölgeliklerle dolu olduğundan yaz mevsiminde ziyaretçi-lerle dolar taşar.

Burada Kadiriye Tarîkati'na mensup bir dergah ile 1831'de Hacı Hanım tarafından hayır için yapılmış bir çeşme bulunmakta olup üzerinde aşağıdaki beyitler yazılıdır:
Nâmdâş-ı mâh-ı Ken'ân sadr-ı esbak kim o zât
Zevcesi hanım efendi nakd-i cûdun sarfedüb
Taybe'de içdi ecel camı Hudâya verdi can
Çeşme bünyâd eyledi nûş eylesin dil-teşnegân
Fî-sebîlillâh sebîl etdi bu âb-ı Kevseri
Cennet-i firdevse döndü işte bu vâlâ-mekân
Zayi etme katresin Aynî dedim târihini
Hacı Hânım Zemzem'in etdi mahallinde revân
1247
Anlamı:
Hz Yusuf'la adaş eski sadrazam ki o kişi
Eşi hanım efendi parasını cömertçe sarf edip
Medine'de içti ecel şerbetini, Allah'a verdi canını
Çeşmeyi canlandırdı, susamışlar içsin şerbeti
Allah yolunda bu Kevser suyunu sebil etti
Cennet bahçesine döndü işte bu güzel yer
Kaybetme damlasını, Ayni dedim tarihini
Hacı hanım zemzemi yerinde akıttı
1831

Buradaki cadde üzerinde dört adet çeşme mevcut olup tümü tarihsizdir ve harap durumdadır. Yalnız birisinin üzerinde: [Elhâmdülillâhi âlâ-na'mâihi] ibaresi yazılıdır.

Çengelköy

İstanbul Boğazı'nın Anadolu kıyısında bulunan yerleşim yerlerinden olup Beylerbeyi ile Kuleli arasında bulunan bir koyun içinde bulunmaktadır. Deniz kenarında ve dere boyunca bir takım tepeler ve eteklerinde birçok yalı ve köşkleri içermekte olup havası yumuşaktır. Bağ ve bahçeleri de çok sayıda olup ayvası pek meşhurdur. Üsküdar mutasarrıflığına bağlı ve Kanlıca Belediyesi Dairesi'ne tâbîdir. Bu isimle tanınmasının nedeni burada ilk kez Çengeloğlu Tâhir Paşa'nın bir mescit yaptırmasından ileri gelmiştir.

Çengelöy bölgesi, Yeni Mahalle, Yukarı Mahalle ve Set Üstü isimlerinde üç mahal-leye bölünmüştür:

Çengelköy Bölgesi

Burada Hacı Ömer Efendi isminde bir kişi bir mescit yaptırmış ve harap durumdayken Sultan Birinci Mahmud Han hazretlerinin annesi Sâliha Sultan bu mescide bir minber ile bir tuğla minare ekletip genişleterek tamir ettirmiştir.

Bu cami bin sekiz yüz yetmiş sekiz yılında o çevrede oluşan bir yangında harap olmuş ve 1894 yılında bu semtin hamiyetli halkı tarafından çok güzel bir şekilde yenilenmiştir. Kapısı yanındaki taş üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:
Câmi-i el-Hâc Ömer iki yüz doksan altıda yanub
Kalmış idi arsa hâlinde heman on yıl tamâm
Vakfı bî-hâsıl bu yüzden çâre nâ-kâbil idi
Hâsılı bekleridi bir himmet bu hidmet vesselâm
Biliâne karyece inşâsını tasmîm edüb
Cümleten bu emr-i hayra eyledük ikdâm-ı tâm
Etmeyüb lâkin kifayet eldeki mevcûdumuz
Çâresiz kalmışken inşâ'ât kısmen nâ-tamâm
Sâye-i lûtfunda Sultân-ı Hamîdü'ş-şîmenin
Emr-i itmâmı müyesser oldu ber-vakf-ı merâm
Nâm-ı pâki hutbe-zîb-i minber-i devrân ola
Câmi-i nüh kubbe oldukca ilâhî ber-devâm
Söyledi Sa'dî ma'a't-tebşîr târîh-i güher
Lûtf-ı Hakla buldu müjde câmi-i karye hitâm
1312
Anlamı:
Hacı Ömer camisi iki yüz doksan altı da yanıp (1878)
Arsa halinde kalmıştı on yıl kadar
Vakfında hasılat yoktu, bu yüzden çare yoktu
Kısacası bu hizmet için bir himmet beklenirdi artık
Mahallece iane toplanarak inşasını tamamlayıp
Topluca hayırlı emri, gayretle tamamladık
Ancak yeterli olmayıp elimizdeki varlığımız
Çaresiz kalmışken inşaat yarıda kaldı
Lütufkar Sultan Hamit'in lütfu sayesinde
Tamamlama emri ile istenilen vakfı bulundu
Temiz adı her zaman süslü minberlerde söylensin
İlâhîsi devam ederek camisi dokuz kubbe oldukça
Söyledi Sadi, cevher tarihini izah etti
Müjde, Allah'ın lütfuyla buranın camisi tamamlandı
1894

Yanında Hacı Ömer Efendi ilkokulu vardır. Karşısında Sultan Mahmud Han zamanında yapılmış bir çeşme vardır. [Ve mine'l-mâi külle şey'in hayyin] (nur - 45) [Allah, bütün canlıları sudan yarattı] ayeti yazılıdır. Bu çeşme halen harap durumdadır.

Kavasbaşı Ahmed Ağa Çeşmesi

Bu caminin civarında bulunan bir çeşme üzerinde yazılı olan metin aşağıdadır: [Sadr-ı esbak Mehmed Hüsrev Paşa hazretlerinin ser-kavâsânı sâhibü'l-hayrât ve'l-basenât Ahmed Ağa 1270.] Anlamı: [Eski sadrazam Mehmed Hüsrev Paşa hazretlerinin baş tüfekçisi hayır ve hasenat sahibi Ahmed Ağa 1853]

Yukarı mahallede bulunan cami, Kapıağası Ahmed Ağa'nın hayır eseridir. Caminin kapısı üzerinde yazılı olan tarih kitabesinin, tarih beyiti aşağıdadır:
Bin altmış sekiz Zilka'dede
Buldu tamâm geldi hatifden nidâ
1068

Anlamı:
Bin atmış sekiz Zilkadde'de (1658 Aralık)
Tamamlandı, gaipten ses geldi
1658

Çengelköy'de bulunan Bedevî Dergâhı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:
Duhter-i muhsine evsâf-ı İbrahim Edhem
Sâni-i Râbi'a ya'nî Adeviyye Agâh
Öyle bir sâhibe-i cûd-u sehâ dervişe
Ki heme mâ-melekin Hak yoluna etdi tebâh
K'itdi inşâ Bedevî silkine bu hânkâhı
Eyledi zevcini hem post-nişîni-lillâh
Oldu bir zâviye-i zümre-i ehl-i tevhîd
Zikr-edüb gel diyelim aşk ile yâhû-Allâh
Nefy-ü isbât ile düşdü âna târîh Şemsî
Zevci Şeyh Ahmed'e yapdı Adeviyye Dergâh
1283
Anlamı:
İbrahim Ethem'in cömert vasıflı kızkardeşi
İkinci Râbia yani Adviye Âgâh
Öyle bir eli açıklık ve cömertlik sahibi derviş
Ki cümle varlığını Allah yolunda sarf etti
Bedevi yoluna bu dergahı inşa etti
Hem de eşini posta geçirip (*) şeyh yaptı
Allah'ın birliğine inanan toplumun bir dergahı oldu
Tekrarlıyalım, gel diyelim aşk ile "hû Allah"
Yararını ispatlıyarak Şemsi ona tarih düştü
Eşi, Şeyh Ahmed'e yardımla, dergah yaptı
1866
(*) Posta geçmek: Şeyh olmak.

Dergâhın yapımı ile ilgili olarak söylenmiş olan tarih kitabesi, diğer bir levhaya yazılmış ve tekkenin hücrelerinden birinin duvarına kayıt edilmiştir:
Dergâh-ı Bedevi nâil-i der-leb
Zi-küşâdı târihin sorarsan [Fârgab]
Girelim aşk ile gel silkine ol şâh-ı nebînin
Görelim hizmetini kurretü'l-ayneyn-i celînin
Tut halka-i zincirini fi'l-cümle velînin
Uralım na'rayı gel hâssası çok zikr-i celînin
Giyelim kisvetini Hâce-i Ahmed Yesevî'nin
Kanalım şerbetine Seyyîd-i Ahmed Bedevî'nin
Yanalım aşk ile na'il olalım şân-ı Halîle
Erelim menzîle nûş eyleyelim câm-ı Cemîle
Abd-i memlûk olalım sıdkla bu râh-ı celîle
Rahmi gâlibdir eder rahmeti çok abd-i zelîle
Alalım himmetini Seyyid-i Ahmed Bedevî'nin
Bulalım rıf'atını Hâce-i Ahmed Yesevî'nin
Sûfî inkâra düşüb Haydar'a taş atma
Tîğ-ı tevhîd ile ur nefsine asla yavaş atma
Yok olan var olur elbetde bu yolda telâş etme
Yanalım aşk ile Hamdı ve râi bu yola katma
Kanalım şerbetine Seyyid-i Ahmed Bedevî'nin
Alalım himmetini Hâce-i Ahmed Yesevî'nin
Sene bin iki yüz seksen üçünde
Küşâd-ı dergâh-ı âlî-i Bedevi
El-tarîkatü'n-Nakşıbendîyete ve'l-Kadiriyyete
Halîfe-i Hazret-i Kuddûs Kuddise sırruhu'l-âliye
1283
Anlamı:
Bedevi dergahı erişmiştir kenarına
Açılış tarihini sorarsan (Fârgab)
Sırasına girelim aşk ile gel o peygamberler şahının
Görelim hizmetini gözümüzün nûru olanın
Tut zincirinin halkasını sonunda velînin
Atalım narayı gel, özelliği çoktur uluyu zikr etmenin
Giyelim elbisesini Hoca Ahmed Yesevi'nin
Doyalım şerbetine Seyit Ahmed Bedevi'nin
Yanalım aşk ile erişelim Halil'in ününe
İçelim güzel bardağından, ulaşalım menziline
Kölesi olalım sadakatle bu mertebesi yüksek yola
Rahmetle galiptir, rahmeti çoktur hor görülen kullara
Alalım himmetini Seyit Ahmed Bedevi'nin
Bulalım itibarını Hoca Ahmed Yesevi'nin
Tasavvuf ehli inkâra düşüp arslana taş atma
Tevhidin kılıcı ile vur nefsine, asla yavaş atma
Yok olan var olur elbette bu yolda, telaş etme
Yanalım Aşk ile hamd etmeyi ve fikri bu yola katma
Doyalım şerbetine Seyit Ahmed Bedevi'nin
Alalım himmetini Hoca Ahmed Yesevi'nin
Sene bin iki yüz seksen üçünde (1769)
Yüce Bedevi dergahının açılışı
Nakşibendi ve Kadiriye tarikatlarının
Mukaddes yüce sırları, Allah'ın halife hazretlerinin
1866

Tekkenin içerisinde bulunan abdest musluklarının su haznesi üzerinde aşağıdaki ibare yazılıdır: *[Şevketlü mehâbetlü Sultân Abdülazîz Hân hazretlerinin câriyelerinden merhûme Peleksu Kalfa'nın hayrâtı 1256.]* Anlamı: *[Azametli, heybetli Sultan Abdülaziz Han hazretlerinin cariyelerinden, merhum Peleksu Kalfa'nın hayır eseridir 1869]*

Tekkenin semâhânesinin mihrabı üzerinde bulunan iki adet levha, tanınmış hattat Sâmi Beyefendi'nindir. Birisinin üzerinde [Ula hi-zikrillâhi tatme inne'l-kulûhve] diğerinin üzerinde [yâ Hazret-i Pîr Seyyid Ahmedü'l-Bedevî] yazılıdır.

Tekkenin bahçesinde bulunan bir kabir taşının üzerinde yazılı beyitler aşağıdadır:
Mevt ü hayât emr-i Hudâ aşikâr
Alsa gerek bendesini kirdgâr
Aldı benim duhter-i pâkîzemi
Nev-civânım oldu Hak'a dil-fikâr
Bir verem-i mu'hlik idi zâhiri
Erdi erenlerden âna ber-güzâr
Hazret-i Seyyid Bedevî pîrimiz
Olsa gerek rûz-ı cezâda medâr
Böyle olur ehl-i âba bendesi
Himmet-i pîrânladır îtibâr
Hakk'a niyâz eyleyelim rûh içün
Hazret-i Zehra'ya hem olsun cevaz
Gitdi İfâkat Hânım bak cennete
Âşık olub Hû diyerek aşikâr
1289
Anlamı:
Aşikardır ölüm ve yaşam Allah'ın emridir
Alsa gerek bendesini Allah
Aldı benim temiz kızkardeşimi
Genç delikanlımın gönlü yaralı oldu
Ölümcül bir veremli görünüyordu
Erenlerden ona bir armağan ulaştı
Hazreti Seyit Bedevi büyüğümüz
Kıyamet gününde dayanağı olsa gerek
Böyle olur Hz.Muhammed soyundakiler
Ermişlerin himmetindedir itibar
Ruhu için Allah'tan niyaz edelim
Hazret'i Zehra'nın da izni olsun
Gitti İfakat hanım bak Cennet'e
Aşık olup açıkça Hû diyerek
1872

Bu tekkenin vakfına Gazi Sultan İkinci Abdülhamid Han efendimiz hazretleri aylık iki yüz elli kuruş zam bağışlamışlardır.

Deniz kenarına yakın olan cami 1818'te Deniz Kuvvetleri Komutanı Hamdullah Paşa tarafından yaptırılmıştır. Caminin duvarında asılı bir levhada yazılı olan tarih şudur:
Gelüb bir kutb-ı taban mihr ile imdâd-ı târihi
Kapudan sadr-ı Hamdullah Paşa emîn-i Rabbânî
1234
Anlamı:
Gelip güneş ile bir ışık tarihine yardımcı
Allaha güvenen kaptan sadrazam Hamdullah Paşa
1818

Deniz kenarında bulunan karakol 1842 yılında mekânı Cennet olsun Sul-

tan Abdülmecid Han hazretlerinin padişahlığı zamanında kârgîr olarak çok güzel bir şekilde yaptırılmış ve kapısı üzerine aşağıdaki tarih yazılmıştır:

Şâhenşeh-i sâhib-kerem Abdülmecîd Hân'ı Hudâ
Her gecesin Kadr eylesün her rûzunu îd-i saîd
Lutf-u 'ata pîrâyesi cennet gibidir sâyesi
Elbetde artar pâyesi ol şâha kim olsa abîd
Gör himmet-i şâhâneyi bu kuvvet-i ferzâneyi
Yapdı karagolhâneyi Çengel Köyü'nde pek sedîd
Cevher gibi tebşîr eder târihini kilk-i Lebîb
Dil-cû karagolhâneyi şâh-ı cihan kıldı bedîd
1258

Anlamı:

Kerem sahibi şahlar şahı Abdülmecid Han'ı, Allah
Her gecesini kudretli, her gününü mutlu etsin
Sayesinde lütuf ve bağışı Cennet süsü gibidir
Elbette yükselir rütbesi, o şaha kim kul olsa
Şahane himmeti gör, bu bilimin kuvvetini
Yaptı karakolu Çengelköy'e pek sağlam
Noktalı harflerle müjdeler tarihini Lebib'in kalemi
Güzel karakolu cihan padişahı inşa ettirdi
1842

Karakolun yakınında olan çeşme üzerinde aşağıdaki ibare yazılıdır:

[Mehmed Hüsrev Paşa hazretlerinin Kavas-başısı Ahmed nâm sâhibü'l-hayrın Çengel karyesinde Çakal Dağı nâm mahâlde mutasarrıf oldukları mülk-ü bağı derûnunda mücedded hafr eylediği yedi aded bi'r-i mâdan hâsıl olan mâ-ı lezîz hasbetenlillâh ve taleben li-merdâtillâh karye-i mezbûrede inşâsına muvaffak oldukları iki aded çeşme ve bir musluk ve bir savağa cereyân etdirmiş ve mütevellîsi yed'inde olan vakfiye-i ma'mûlün-bihâsı mantukunca vaz olunan yüz bin guruşun vikâyesi ile nemâsından muhtâc-ı ta'mîr ve termîm olacakları su yolları mesârifine sarf ve mürûr-u ezmîne ile mâ-i lezîz-i mezbûrun menba'ından veyâhûd fazlası vardır denilerek bir damlası mahall-i âhere nakl ve sirkat olunmamak eğer ictisâr eden olursa dü cihanda makhûr ve dûçâr-ı zili-ü hesâr olsun. Âmîn. Ber-minvâl-i muharrer karye-i mezbûrede kâin bilcümle kebîr ve sağır islâm ve reâyâ taraflarından nezâret ve dikkatle mütevellîsi tarafından şâyed vakfiye-i mezbûrun hilâfı hareket zuhûrunda mütevellîsi mumâileyhin ol vechile va'kî olan su-i hareketine mümanâ'at olunmak üzere cümlenin manzûr ve ma'lûmu olmak için işbu taşa hâkk ve imlâ ve bu mahalle vaz olunmuşdur. 1270.]

Anlamı: *[Mehmed Hüsrev Paşa hazretlerinin Kavasbaşısı Ahmed isimli hayır sahibinin Çengel yerinde Çakal Dağı isimli yerde sahip oldukları bağ mülkünün içerisinde yenileyerek kazdığı yedi adet su kuyusundan çıkan temiz suyu Allah rızası için isteklilere ücretsiz olarak bu bölgede yaptırmayı başardıkları iki adet çeşme ve bir musluk ve bir su deposuna akıtmış ve vakfının mütevellisinin üzerinde olan yüz bin kuruşun korunması ile gelirinden tamir ve onarım masrafları ile su yolları masrafına sarf olunması ve geçen zaman içerisinde bu temiz suyun kaynağından, ya da fazlası vardır denilerek, bir damlası bile dışarıya taşınmamak ve çalınmamak, eğer bunları yapan varsa iki cihanda kahrolsun ve iyileşmeyen hastalığa tutulsun. Amin. Bu vesile ile burada bulunan bütün büyük ve küçük müslüman ve gayrı müslim tarafından bakılarak korunup dikkatle davarmaları, mütevellisi tarafından eğer vakfiyeye aykırı hareket edilmesi halinde mütevellisinin bu durumda amaç dışı hareketinin engellenmesi için herkesin dikkat etmesi ve bilmesi için bu taşa kazınarak yazılıp buraya yerleştirilmiştir. 1854]*

Hamam yakınında bulunan çeşme üzerinde yazılı tarih aşağıdadır:

Yûsuf Paşa meğer etmiş bu mevkîden güzâr
Kalsun diye bir nev-eser sarf eylemiş nakd-i revân
Menkûhesi ma'lûmeyi yâd ile ol ma'sûmeyi
Bu çeşme-i ma'lûmeyi etmiş binâ ol nüktedân
Bir nice müddetden beri gayra geçüb mecrâları
Varlıkdan olmuşdu berî mânend-i beyt-i şâirân
Ayyâd-zâde pür-sehâ kıldı yeni başdan binâ
Mecrâ-yı diğerden âna eski suyun etdi revân
Bunda sigâr ile kibar içdikçe su leyi-ü nihâr
Etsün du'â-yı bî-şümâr eshâb-ı hayra ânbe-ân
İncûli nazm eyledim târîh-i dil-cûsun Fetîn
Mahmûd Paşa hayrıdır bu çeşme-i âb-ı revân
1279

Anlamı:

Meğer Yusuf Paşa bu yerden geçmiş
Kalsın diye yeni bir eser, sarf etmiş parasını
Bilinen, hanımını anarak o masumu
Bu bilinen çeşmeyi o zarif kişi yaptırmış
Uzun bir süreden beri kaynakları kaybolup
Varlığından sonra olmuştu sanki şiirlerin beyti
Ayatzade cömertliğiyle yeni baştan inşa etti
Kaynağandan tekrar ona eski suyunu akıttı
Bundan küçük-büyük içtikçe su, gece-gündüz
Sayısız dua etsin hayırı yapanlara, her an
İncili güzel tarihini yazdım Fetin
Suyu akan bu çeşme Mahmud Paşa'nın hayrıdır
1862

Set Üstü

Set Üstü ya da diğer adıyla Hüseyin Paşa Mahallesi adındaki yerde Deniz Kuvvetleri Komutanı (Kahtan-ı Derya) Hüseyin Paşa 1794 yılında bir çeşme ile yanı başında orta büyüklükte bir set yaptırmıştır. Çeşmenin üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Ol kapudân-ı kerem-inşâ Hüseyn Paşa ki Hak
Böyle bir hayrâtı mevkûf eylemişdir nutkuna
Bu Muharremde buna Fâzıl ne târîh-i Hüseyin
Çeşmeden mâ-i zülâli iç Hüseyin'in aşkına
1209

Anlamı:

O Kaptan Hasan Paşa lütufla inşa etti ki
Böyle bir hıyırı vakf etmiştir düşüncesine
Bu Muharremde buna Fazıl, Hüseyin'in tarihini verdi
Çeşmeden temiz suyu iç Hüseyin'in aşkına
1794

Yeni Mahalle

Bu mahallede dikkate değer olarak sadece bir çeşme vardır. Üzerinde aşağıdaki beyitler yazılıdır:

Bu çeşmeyi ihlâs ile bünyâd eden
Hânım ilâ-yevmü'l-kıyâme yâd ola
Nûş eyledikce teşneler bu Kevseri
Cennetde kadr-ü rütbesi müzdâd ola
İçtim suyun Aynî dedim târîh-i tâm
Bu âbdan rûh-u Hadîce şad ola
1248

Anlamı:

Bu çeşmeyi gönülden yaptıran
Hanımı ile Kıyamet gününe kadar anıla
İçtikçe, susamışlar bu Kevser'i
Cennet'te değeri ve rütbesi çoğaltıla
İçtim suyu, Aynî dedim tarahini tam
Bu sudan Hatice'nin ruhu şad ola
1832

Kuleli Kışlası

Bu kışlanın yeri eskiden Bostancıbaşı Odaları olarak anılırken mekânı Cennet olsun Sultan İkinci Mahmud Han hazretleri, 1828'de ahşap olarak süvâriler için bir kışla yaptımış ve yakınında ve deniz kıyısında bulunan Kaymak Mustafa Paşa'nın yaptırmış olduğu mescidi yeni-

Kuleli Kışlası

den onararak bir minare ile hünkar mahfili de ekletmiştir.

Sultan, bazen cuma namazını orada kıldıktan sonra Kışla'da kendisine özgü dairede biraz oturur ve subaylar ile erlerin talim ve eğitimlerini bizzat gözlermiş. Bazen de kışlaya yarım saat uzaklığı olan Talimhane yerine giderek oradaki köşkte oturup ordusunun askerlerinin talimlerini izler ve genellikle bizzat komut vererek askerlerin eğitimine önem verirmiş. Daha sonra İcadiye'de bulunan köşkte gecelermiş.

Bu kışla Abdülmecid Han zamanında yanmış ve tekrar bir kısmı kârgir ve diğer bir kısmı ahşap olarak yeniden yapılmışsa da Müttefik Devletler'le yapılan savaşta tekrar yanmıştır. Daha sonra mekânı cennet olsun Sultan Abdülaziz Han hazretlerinin padişahlığı zamanında kârgir olarak güzel bir üslupta yapılarak inşa edilmiş ve denize bakan kapısı üzerine aşağıdaki tarih yazılmıştır:

Kuleli'de kal'a-âsâ etdi inşâ bir daha
Şâh-ı devrân yapmış idi çün muallâ kışlayı
Sadr-u ser-asker iken târihini yazdı Fuâd
Kıldı Hân Abdülazîz bünyâd vâlâ kışlayı
1277

Anlamı:

Kuleli'de geniş kale inşa etti bir daha
Devrin şahı yapmıştı çünkü yüce kışlayı
Askerlerin başı iken tarihini yazdı Fuad
Han Abdülaziz inşa etti büyük kışlayı
1860

Kışlanın cephesi yönünde süvari hayvanlarının barınması için bir manej (39) yeri vardır ki kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Şeh-süvâr-ı dâver-i Abdülmecîd-i âdilin
Rû'yet etse adlini Kasrı olurdu çâkeri
At sürüb ferzâne yapdı bir güzel ta'limgâh
Ol şehinşâhın rızâ-cûyu olan ser-askeri
Ömrünü ikbâlini ecnâdını mevfûr edüb
Ol mücâhid dâverin Yezdânım olsun yâveri
Etdi reftâr esb-i tab'ım vâdî-i sühanda bak
Bu iki târihin oldu kilk-i Safvet rehberi
Pâdişeh Abdülmecîd atlıya yapdırdı manej
Hak ede makbûl ol sultân-ı asker-perveri
1261

Anlamı:

Süvarilerin başı insaflı, adaletli Abdülmecid'in
Yeryüzüne yaysa adaletini, köşkü olurdu kullarının
At sürüp, benzerlerinden üstün yaptı bir güzel talimgahı
O şahlar şahının rızasını isteyen komutanı
Ömrünü, bahtını, soyunu artırıp
O şavaşçı, insaflı hükümdar yaveri olsun Allah'ın
Yürüdü güçlü atını söz vadisinde, bak
Bu iki tarih oldu Saffet'in kaleminin rehberi
Padişah Abdülmecid atlıya yaptırdı maneji (39)
Allahın indinde makbul olsun o askeri koruyan sultan
1845

(39) Manej: Atların terbiye edilmesi için binildiği yer.

Bu kışla 1872 yılında liseye dönüştürülmüş ve Savaş sırasında hastane yapılmış ve 1878'de tekrar okula dönüştürülmüştür. 1888 yılında lise ve tıp öğrencilerinin mevcudu arttığından, kalabalık olması nedeniyle kudretli padişahımız Gâzî İkinci Abdülhamid Han efendimiz hazretleri buradaki kışla hastanesinin Beylerbeyi'ne taşınmasını ferman etmişler ve Tıbbiye okulu öğrencilerinin oraya taşınmasını istemişlerdir.

Bu hastanenin yeri eskiden Boğaziçi teknelerinin yanından geçmesi ve karşı kıyıya yönelmesini kolaylaştarmak için inşa edilmiş bir fener kulesiyken Abdülmecid Han zamanında eski temeli kullanılıp kuvvetlendirilerek üzerine büyük bir hastane yapılmıştır. Kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Tabîb-i çâre-sâz-ı himmeti Abdülmecîd Hân'ın
Vücûd-ı mülk-ü ecnâda verir bin türlü istihkâm
Eğer görseydi ser-asker Rızâ Pâşâ'yı
Hekimoğlu olurdu illet-i hayret ile sersâm
Bu hastahâneyi ol şeh-süvâr lutf edüb bünyâd
Süvârî kulların ihyâ buyurdu eyledi in'âm
Binânın rıf'atinden yâ havanın hâssasındandır
Derûnu çaresiz etmez kabûl-ü illet-ü eskâm
Biri mühmel biri mu'cem iki târîh-i nev buldu
Bu terkîb-i mukarrer-huld edüb Hak Safvet'e ilhâm
Bu bâlâ hastahâne askere kasr-ı sürûr oldu
Süvârî ceyşine Abdülmecîd Hân kıldı çok ikrâm
1261

Anlamı:

Çare bulan tabipleri himmet eden Abdülmecit Han'ın
Varlığı, ülkenin askerlerine verir bin türlü güç
Eğer görseydi komutan Rıza Paşa'yı
Hekimoğlu, şaşkınlıkla sersem olurdu
Bu hastaneyi o süvari komutanı lutf edip yaptı
Süvari kullarını ihya etti, ihsan eyledi
Binanın yüceliğinden mi, ya da havanın özelliğinden mi
Gönülleri çaresiz bırakmaz, hastalık ve illetlerden
Biri noktasız, biri noktalı harflerle iki yeni tarih buldu
Allah, bu sağlam cümlelerle Sefvet'e ilham verdi
Bu yüce hastane askere sevinç mekânı oldu
Abdülmecit Han süvari askerine ikram etti
1845

Kuleli her ne kadar okul olarak tasarlanmışsa da öğrencilerin günden güne çoğalması nedeniyle onların buraya sığıdırılmasının imkanı kalmadığından okula bir eklenti ile yakınında bir de hastane yapılmıştır. Eklenti olarak yapılan dershanelerin de-nize bakan cephesi üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

[Zînet-efzâ-yı makâm-ı mu'allâ-

yı hilâfet-i İslâmiyye ve erîke-pîrâ-yı saltanat-ı Seniyye-i Osmaniyye es-Sultân İbnü's Sultân el-Gâzî Abdülhamîd Hân hazretleri taraf-ı (Sayfa 206) eşreflerinden işbu Mekteb-i Tıbbî-i Şahane müessesât-i celîle-i şehriyarîlerine ilâveten bin üç yüz on bir sene-i hicrîyyesi Şevvalinde binâ ve inşâ edilmişdir.]

Anlamı: *[İslam halfeliğinin zinyet bahşeden yüce makamı ve Osmanlı İmparatorluğunun tahtını süsleyen Sultan oğlu Sultan Gazi Abdülhamid Han hazretlerinin şerefli yüce hükümdarlığı tarafından bu Tıbbiye Okulu'na ek olarak bin üç yüz on bir hicri yılı şevvalinde inşa edilmiştir (Nisan 1894)]*

Deniz kenarında olan caminin kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Sultân-ı cihân kutb-ı zamân Mahmûd Hân
Bir misli ne geldi ne gelür devrâna
Yaptırdı bu ma'bedi çün kasr-ı behişt
Döndü bu feza sâha-i Rıdvâna
Bir beyt ile yazdım iki târîh-i güzîn
Pertev ederek hamd-ü sena Yezdâna
Kıldı Kuleli semtini cây-i firdevs
Nev-câmi-i zîbâ eser-i şahane

Anlamı:

Zamanın en büyüğü, cihan padişahı Mahmud Han
Dünyaya bir eşi, ne geldi, ne de gelir
Yaptırdı bu mabedi, cennet kasrı için
Döndü bu alan, cennet sahasına
Bir beyit ile yazdım iki seçkin tarih
Hamd edip, aydınlatarak Allah için
Kuleli semtini Cennet bahçesi yaptı
Yeni güzel cami, şahane bir eserdir

Mekânı Cennet olsun Sultan Birinci Mahmud Han'ın emriyle Kaymak Mustafa Paşa hayır için yakınında bir çeşme yaptırmış ve bu çeşme için 1719 yılında Şeyhülislâm bulunan Çelebizâde İsmail Âsim Efendi aşağıdaki beyitleri söylemiştir:

Du'â-gûy-ı kemîne bende Âsim dedi târîhin
Bu vâlâ çeşmeyi yapdı Kapudan Mustafâ Paşa
1137

Anlamı:

Duacınız olan aciz kulunuz Asım tarihini dedi
Bu güzel çeşmeyi yaptı Kaptan Mustafa Paşa
1724

Çeşme günümüzde mevcut değildir. Onun yerine şimdiki durumda ihtiyaca yeterli olan tulumba ve musluklar konulmuştur.

Vaniköy

Vaniköy, Boğaziçi'nin Anadolu kıyısında ve Arnavut Köyü isimli yerin karşısında bulunan [Maskara] Akıntısı adlı yerdeki burun ile Kandilli Burnu arasındaki, oyuk biçi-mindeki kıyının güney kısmı boyunca uzanan yalılar ve beş-on tane evi içeren, yaklaşık 600 metre uzunluğunda küçük bir yerdir.

Vanimöy Camisi.

Bu yerin arkası çok dik yamaçta olan İcâdiye Tepesi'nin eteği ile sınırlandırıldığından genişliği çok azdır. Bu etekteki koru, burasının tek güzelliğidir. Tepenin Kuleli Kışlası'na doğru uzanan arkasının sonunda ışıklı bir işaret olduğu gibi bir batarya da top vardır. Bu bataryanın bulunduğu yere hakim olan yanmış İcâdiye Kasrı'nın bulunduğu yer deniz seviyesinden yaklaşık 130 metre yüksekte dört köşe şeklindeki setin çevresi fıstık ağaçları ile süslenmiş olduğu gibi Boğaz üzerine olan manzarası, örneği bulunmaz ve neşe veren bir manzara oluşturur. Hele Yeniköy'den başlayarak Mirgûn (Emirgan) ve Hisarlar önü ve Bebek koyu ile Defterdar Burnu ve Çengelköy ortasındaki Boğaz kısmı hayret edilecek derecede azametli bir durgun nehir gibi görünerek, Çengelköy'den İstanbul Halici'ne kadar olan kısmının güney ucu, İstanbul'un en güzel kısmı ile kuşatılmış olduğu Boğaz'ın bu kısımdaki genişlik, çok fazla göz almaktadır.

İcâdiye Tepesi'nin güney-doğusu, Kayışdağı'nın kuzeyine doğru bulunan çok açık araziye baktığından, manzara bu arazinin inkar edilemez hoş güzelliğini gösterirse de, manzaranın uzaklara kadar uzayıp gitmesinden bakanların gözleri yorulur. Ancak kuzey-doğu yani poyraz yönündeki Göztepe ve buna komşu tepeler ile manzaranın az bir miktarda uzatılmış olması nedeniyle gözlere rahatlık ve zihine hoşluk verir.

Vaniköy, Boğaz'ın orta çizgisi üzerinde bulunduğu noktaya göre Sarayburnu'ndan yaklaşık 7,5 kilometre uzaklıkta yer alır. Bu yer ile Akıntı Burnu arasındaki denizin genişliği ise ancak 800 metre kadardır.

Vaniköy aslında [Papaz Bahçesi] olarak isimlendirilirmiş. Daha sonra Dördüncü Mehmed Han zamanında Şeyh Sultan olan Seyit Mehmed Vânî'ye, şahlar şahı tarafından burasının mülk olarak verilmesiyle, Şeyh'in kendisi için deniz kıyısında bir bostan ve bazı evler ile deniz kıyısında hâlâ var olan cami yaptırılmıştır. Bu camiye Sultan Üçüncü Mustafa Han hazretleri, kendi hattı ile yazdığı bir yüce levhayı hayırlı ve uğurlu olması için astırmıştır. Bu levhada [Vallâhu âlâ küll'i şey'in kadîr] âyeti yazılıdır. Tarihi 1689'dır. İmzası da *[Maşakahu'l-fakîr Derviş Mustafâ] ve daha alt tarafında [Hâzâ hatt-ı Sultân Mustafâ Hân bin Sultân Mehmed Hân Eyyedellahu mülke ve saltanâta]* ibâresi yazılıdır.

Caminin hünkar mahfili Sultan Birinci Mahmud Han hazretlerinin yüksek iradele-riyle ihsan olunarak eklenmiş ve bir kat daha şereflendirilmiştir.

1752 yılında Küçüksu Kasrı yenilendiği sırada Divitdâr Mehmed Paşa tarafından bu cami de yenilenerek tamir edilmiştir.

Vani Efendi, Sultan Dördüncü Mehmed Han zamanında veziriazam bulunan Köprülü Mehmed Paşazade Yahya Efendi'ye de soyu dayandığından git gide tanınarak padişahın huzurunda savaşta ve barışta ders vermekle görevlendirilmiştir.

Bu Şeyh, sözü geçen bir kişi oldu-

ğundan (1665) yılında Mevlevîlerin semâlarını ve Halvetîlerin tahta geçmelerini menetmiş ve Edirne civarındaki Babaeski isimli yerde oluşan Bektâşi Tekkesini kapatmış ve (1670) tarihinde islâm ülkelerinde şarap satılmamasına dair gerekli yerlere emir yazdırmıştır.

1683 yılında Nemçe üzerine açılan savaşta bu şeyh ordu şeyhi olarak görev almıştır. 1683 yılında Kestel isimli yerde vefât etmiştir. Vefâtı hakkında söylenen tarih Vaniköy camisinde duvara asılmış bir levha üzerine yazılmıştır:

Gelmedi ol zât-ı âlî-himmete
Bir ser-i mû denlü dünyâ kıymete
Dâmenin pûs etdi dünyâ almadı
Minnetin dehr-i denînin zimmete
Rahmete merkez vücûdı noktası
Mahvedip irdi zülâl-i rahmete
Ne mübarek zât idi malûmdur
Lâ-ve-lâ nâsında ehl-i hikmete
Âl-i Osman pâdişâh-ı şevketi
Râh virmez herkese bu rıf'ate
Meclîsinde filosof-i âlemin
Tıfl-ı ebced-hân idi lâ-şübhete
Ey dirîgâ şems-i ilmin gıybeti
Büsbütün dünyâyı saldı zulmete
Vânî-i fâzıl Rızâyı cum'ada
Gitmesi târîh-i rıhlet cennete
O âlî-câh-ı efdâlın melekler fevti târihin
Didiler kürsüye Vânî Efendi çıktı cennetde
1096

Anlamı:

O yüce kişi gelmedi himmete
Pek az bir şey denilen Dünya kıymete
Devamını sis yaptı, Dünya almadı
Teşekkürün, aşağılık Dünya'nın kendisine
Rahmete vücudunun merkez noktası
Yok edip erdi güzelce rahmete
Ne mübarek kişiydi bilinir
Korka korka kendinden, hikmet ehline
Yüce Osmanlı'nın şevketli padişahı
Yol vermez herkese, bu mertebeye
Dünya'nın filozoflarının meclisinde
Küçük ebced hesabı yapan idi şüphesiz
Eyvahlar olsun ilmin güneşi kayboldu
Büsbütün dünyayı saldı zulmete
Faziletli Vani'nin Cuma'daki arzusu ile
Öldüğünde Cennet'e gitmesi
O yüksek rütbeli faziletlinin, melekler ölüm tarihini
Dediler, Vani Efendi Cennet'de kürsüye çıktı
1684

Vani Efendinin [Arâyis-i Kur'an] ve [Hülâsâtü'l-tefâsîr] gibi birçok eseri vardır.

Vani Köyü'nde dört adet çeşme olup bunların hepsi de kullanılamaz durumdadır. Birisinin üzerinde yazılı olan ibare şudur: [Ceddim merhum Vani Efendi vakfının gelirinden inşa edilmesini başardığım güzel çeşmedir. Mütevellisi Şerife Gazâle Hanım 1810.] Bu çeşmenin civarında jandarma için bir karakol vardır. Diğer bir çeşmede yazılı olan ibare şudur: [Hayır sahibi eski Anadılu kazaskeri Hayatizade merhum Mehmed Sayit Efendi 1755.]

Bu caminin yanıdaki kıyıda Şirket-i Hayriye vapurları için bir de vapur iskelesi vardır ki buna Vaniköy iskelesi denilir.

Kandilli

Bu beldenin sahili, büyük koya karşın konveks (dış bükey) bir hat şeklinde olup en çıkıntılı yeri Kandilli Burnu denilen kısımıdır ki buradaki akıntı gerçekten nazarı dikkati çekecek derecede hızlı ve çağıltılıdır. Fakat burasının büyük bir kısmı ve belki de tümü konveks hattın kuzeyi, kuzey-batıya uzanan kısmı üzerinde ve Rumeli tarafında bulunan Kayalar isimli kabristana yöneliktir. Manzarası, Rumeli Hisarı, Şehitlik Tepesi ve kısmen Mirgûn (Emirgan), Yeniköy ile Kanlıca'nın bir kısmı ve Anadolu Hisarı ve Göksu arasında olduğundan, manzarasının eşi zor bulunur. Kuzeye doğru yönelik olduğundan havası çok sağlam ise de oldukça serttir. Zayıf bünyeli olanlarla hastalıklı olanlar rüzgarından rahatsız olurlar. Fakat kuvvetli ve sağlam bünyeli olanlar için uygun bir yer olduğu asla inkar edilemez.

Burası bir tarafdan Küçüksu Deresi'ne ve diğer taraftan Vaniköy'e kadar uzanan yalılarla, orta hatta oluşan uzunlamasına dar bir alandaki meskenlerden ibaret olduğundan harita üzerindeki genel şekli kanatlarını açmış bir sinek şeklindedir.

Kandilli Burnu ismindeki yerin üzerinde Boğaz'ın kuzey ve güneyine bakan yerde bir fener vardır.

Kandilli Bahçesi ismi ile tanınmasının nedeni şöyledir: Sultan Dördüncü Murad Han hazretleri Revan fethine gidiceği sırada burada bir saray yaptırılmasını emretmişler ve bu savaştan 1632 yılında geri döndükten hemen sonra Mehmed ismindeki şehzadesi dünyaya geldiğinde yedi gece kandil ile donatılmıştır. İşte bu nedenle burası Kandilli adıyla anılmaya başlanılmıştır.

Dördüncü Mehmed Han devrinde saray yenilendiği sırada bir hamam ile bir de çeşme yapılarak bu yere [Nev âbâd] denilmiştir. Deniz kıyısında olan fevkânî cami, Sultan birinci Mahmud Han hazretlerinin hayır eserlerindendir. Çeşme üzerinde yazılı olan tarih, tanınmış şair Nimet Efendi'nindir:

Hazret-i Sultân Mahmûdü'l-şîyem âsâr ile

Kandilli Camisi.

Eyledi Kandilli câygâhın pür-ziyâ
Nîmetâ sükkânını irvâya zîbâ tarh ile
Yapdı dil-keş çeşme icrâ eyledi âb-ı sâfa
1165

Anlamı:

Güzel huylu Sultan Mahmud hazretleri bu eser ile
Kandilli mevkiini ışığa boğdu
Ey Nimet, sakinlerine verilen su için güzel tarih ile
Yaptı kalpleri rahatlatan çeşmeyi, temiz suyu akıttı
1751

Hamamın yakınında olan okulu yaptıran Anadolu Kalemi Başhalifesi Mehmed Efendi'dir.

Okul meydanındaki kuyuyu yaptıran Hatice Hatun'dur. Şairlerden merhum Cevri Efendi'nin kuyu hakkında söylemiş olduğu tarih aşağıdadır:

Âb-ı pâkin vasf edib Cevrî dedi târihini
Çâh-ı Zemzem menba-i âb-ı hayât-u dil-küşâ
1048

Anlamı:

Temiz suyun vasfı için Cevri dedi tarihini
Zemzem kaynağı kuyu, susamışlara hayat suyudur
1638

Gelecek Sayıda:
Kandilli (Devam), Küçüksu

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven
Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veysel Güleryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Bukoleon Sarayı

Büyük Bizans Sarayı'nın sınırları içinde ve Marmara kıyısında bulunan Bukoleon Sarayı Küçük Ayasofya'ya yakın bir yerdeydi. Bu saraya Hormisdas yani Hürmüz Sarayı da denilirdi. Genellikle bu sarayda oturan «Nisefor Fukas (Nikephoros Phokas)» onu iyice güçlendirmişti. Kendisi de rakibi «Çimşekz (Çimişkes)» tarafından bu sarayda öldürülmüştür. Şimdi Bukoleon Limanı önünde bir saray harabesi görülmektedir ki burasına Jüstinyen (İustinianos) Sarayı denilir.

Bu saray hakkında yazarların anlatımları çok çeşitlidir. Çoğ kitaplarda buradaki saray hem Bukoleon Sarayı, hem Hormisdas, hem de Jüstinyen (İustinianos) sarayları diye anlatılmakta ve birbirlerine karıştırılmaktadır. Mösyö «Zanotti» [108] Çatladı Kapı'nın önündeki Bukoleon Limanı civarında bulunan bu saraylar hakkında yazarların söylediklerini inceleyip ve sınıflandırarak, bu bölüme ait yapıların gerek yerleri ve gerekse isimleri hakkında şimdiye kadar belli olmayan ve karanlık kalan bazı tarafları kendi kitabında aydınlattığı açıklamaları, kısaca buraya eklemeyi uygn gördük. Hipodromun Sefendone (Sphendone) tarafından yani Orman Nezareti yönündenden denize doğru inen Bizans sarayının batı sınırının duvarları Çatladı Kapı hizasından geçerek denize ulaşıyordu. Konstantin (Konstantinos) devrinde bu duvar, şimdi kıyıda bulnan surlara dik iki çıkıntıdan küçüğü yani Sarayburnu tarafındakine laşırdı. Bu surun dışında ve Küçük Ayasofya'nın doğusunda bir saray vardır ki buna Hormisdas yani Hürmüz Sarayı denilir. Bunun, bu şekilde anılmasının nedeneni ise Bizans'a sığınan bir İran prensinin oturmasına ayrılmasındandı. İmparator Jüstinyen (İustinianos) da prensliği zamanında bu sarayda otururdu. [109] İki kattan oluştuğu yazarların anlatımlarından anlaşılan bu sarayın harabeleri şimdi demiryolu üzerinde, şehir tarafında bir kabartı olşturmaktadır. Yoldan geçerken görülen tonoz kemerler birinci katın duvarları olup zemin katı toprağın altındadır. Bu sarayın önünde bir de liman vardır ki aynı isimle, yani Hormisdas Limanı diye anılırdı.

Bukoleon Limanı'nda Jüstinyen (İustinianos) sarayı diye bilinen Teodos (Theodosios) sarayı, deniz tarafından ve limanın Küçük Ayasofya'daki duvar üstünden görünüşü.

[108] Angelo Zanotti Autour des murs de Constantinople. 1911-Paris.
[109] Procope et. Anonym.

Yukarıda da anlatıldığı gibi İstanbul'un Haliç'ten başka Marmara kıyısında da birçok küçük limanları vardı. Bunlar ticaretten çok savaş nedeniyle yapılmışlardı. Çünkü gerek surları koruyan ve çeşitli havalarda barınmak isteyen savaş gemileri böyle bir sığınma alanı varken daha cesaretle savaşırlardı.

Lânga'dan sonra Marmara kıyısında birçok liman bulunuyordu. Bunların çoğ sur içinde yani karadaki toprağın kazılarak içeriye denizin salıverilmesiyle oluşturulmuştu. Bu limanlar aynı zamanda

gemi yapımı tezgâhı hizmetini de yaparlar ve oralarda gemi yapılırdı. Hürmüz Limanı ise böyle kara içinde olmayıp arazinin çıkıntısından yararlanılarak önüne bir dalgakıran yapılmıştı. Bunun yanında küçük bir liman daha vardı ki o da Saray Limanı'ydı. Oraya yalnız sarayın kadırgaları ve kayıkları yanaşırdı.

Jüstinyen (İustinianos) imparator olduktan sonra Nika ayaklanması sırasında yanan yapılar ile birlikte büyük sarayın birçok bölümü de onarılıp genişletildiği zaman, daha önceleri prensliği zamanında oturmuş olduğu ve çok sevdiği Hormisdas sarayını da, sarayın sınırları içine aldı ve bunun için suru yıkarak Küçük Ayasofya'ya yakın olacak şekilde yerini değiştirdi.

Jüstinyen (İustinianos) sarayı diye bilinen ve günümüzde harabesi bulunan demiryolunun deniz tarafında ve küçük çıkıntı üzerinde bulunan saray ile dışındaki Hürmüz Sarayı bir sınır içine girer.

İşte bu nedenle görülen harabeye Jüstinyen (İustinianos) Sarayı denilir. Hâlbuki Jüstinyen (İustinianos) tarafından kllanılan saray daha önce saray sınırları dışında bulunduğndan, bunun Hormisdas Sarayı olması ve yazar «Sederanos (Cedrens)»'un söylediğine göre Jüstinyen (İustinianos) Küçük Ayasofya'ya yakın olan sarayını, kilisaya vakf ederek bir erkek manastırı yaptığına göre, Jüstinyen'in (İustinianos) oturduğu yerin burası olduğu ve daha batıya doğru bir yerde bulunması gerekeceği anlaşılır.

Günümüzde harabesi bulunan bu sarayın ilk yapımı hakkında doğru bir bilgi yoksa da «Anonim (Anonym)»'e göre bu saray İkinci Genç Teodos (Theodosios) içün yapılmıştır. Üstelik o devirde sarayın doğu tarafında «Çikanisteriyon (Tzyonesterion)» adıyla bir de top ve binicilik oyunlarına özgü bir yer de yapılmıştı.

Bunun üzerine Jüstinyen (İustinianos) gerek Teodos'un (Theodosios) sarayı ve gerekse Hormisdas sarayını sınırları içerisine alınca limanlar da birleşti. Dört yüzyıl sonra Nisefor Fukas (Nikephoros Phokas) tahtı «Romanos»'tan ele geçirip imparator olunca düşmanlarına karşı kendisini korumak amacıyla denize yakın ve çevresi iyice korunaklı yapılmış bir yerde oturmaya gereksinim duyarak Teodos (Theodosios) ve Hormisdas saraylarının çevresini sağlamlaştırdı ve bazı bölümler daha eklettirdi. Nisefor Fukas (Nikephoros Phokas) Teodos (Theodosios) sarayının doğ ve batı taraflarına birer bölüm daha ekleterek bunları Hormisdas sarayıyla, yollar ve teraslar aracılığıyla birleştirdi ve hepsi tek bir saray oldu. Önündeki iki liman birleşib Bukoleon Limanı denildiği gibi bu saraylara da Bukoleon sarayları denildi. Milencen Millingen) Bukoleon ve Hormisdas limanlarının aynı liman olduğunu söylemektedir.

Burasına Bukoleon denilmesine gelince, o da limanın rıhtımı üzerinde bulunan bir heykelden dolayı imiş. Bazı söylentilere göre bu heykel bir arslanla bir boğanın kavgasını gösterdiğinden boğa anlamına «Buko» arslan manlamına «Leon» kelimelerinden geliyor imiş. Diğer bir söylentiye göre de Lâtince «Buka» ağız anlamında kullanılarak limanın ağzında bulunan arslan heykelinden dolayı imiş.

Komnenos hükümdar soyundan olan İmparatoriçe «Anna»'nın yazdığı «Alkesias» isimli eserde diyor ki: «Sarayın önünde mermer döşeli büyük liman vardır. Bu limanda bir arslan bir boğaya hücum etmiş ve boynuzlarından yakalayarak dişlerini boğazına geçirmiş bir heykel vardır. İşte bu nedenle bu limana Bukoleon limanı ve civarındaki saraya da Bukoleon sarayı denilir.»

Bu limanın ismi tarihte hed zemen tekrar eder. Gerek büyük sarayda ve gerekse Bukoleon sarayında oturan imparatorlar, Anadolu tarafına ve Makriköyü (Bakırköy) sarayına ya da denizden Balıklı'ya gittikleri zaman bu limandan hareket ederlerdi. Limanın önü çok süslü ve muhteşemdi. Büyük mermer merdivenlerle denize inilirdi. Büyük yabancı elçiler ve müsafirler gemileriyle bu limana gelir ve orada imparator iskelesinde imparator tarafından karşılanırdı.

Günümüzde Bukoleon saraylarından yalnızca bir danesinin harabesi kalmıştır. O da Genç Teodos (Theodosios) zamanında yapılan saraydır ki, günümüzde bunun içinde bir takım küçük evler ve kulübeler yapılmış olup Müze-i Hümâyûn'u (Topkapı Müzesi) kendisine borçlu olduğmz Halil Bey Efendi hazretlerinin çabalarıyla bu barakalar yakında istimlak edilerek sarayın divarları meydana çıkartılacaktır.

Kitabımızdaki resim bu sarayın deniz, yani liman yönünden ve birinci çıkıntı yani limanın küçük kenarı üzerinden alınan, şimdiki resmidir.

Eskiden işaret feneri kulesi, kule ile limanın küçük kenarı olan duvar arasındaki kısım. deniz tarafındanen yüz metre uzaklıktadır. Bu yüze bakılacak olursa buradaki sarayın çeşitli onarım ve değişimlere uğradığı görülmektedir. Saray binasının ortasından demiryol geçtiğinden deniz tarafında yalnız birkaç odanın kemerleriyle pencereleri kalmıştır. Denize bakan tarafındaki bu pencereler beş tanedir. Öndeki her ikisi örülüdür ve ortadaki üç taneden çok süslü ve işlemeli mermer silmeleri olan kapılarla, daha önceleri liman üstüne baktığı anlaşılan

Bukoleon sarayının, yazar Şelomberjer'e (Schulumberger) göre hayalî resmi.

bir terasaya çıkıldığı görülür. Bu tür teraslara «heliyakon (heliacon)» denilir. Sarayın deniz kenarındaki duvarlarının tabanında da bir sıra mermer taş levhaları vardır ki, bunlar da orasının rıhtım kenarı ve gezinti yeri olduğunu kanıtlıyor. Sanırız ki burada arazi denize doğru daha çok ilerliyordu ve birkaç sıra sütun yukarıdaki balkonları tutuyordu. Deniz bu kısmı tahrip etmiş ve hemen saray binasının duvarlarına kadar yürümüştür.

Doğu tarafına doğru, yani fener kulesinin hemen yanında ayağıya yakın örülü bir percere görülür. Bundan da sarayın alt kısmının oraya kadar indiği anlaşılmaktadır. O kısmın üst tarafında çok işlenmiş direk başlıkları bulnan sütunlarla üç pencere vardır. Bu sütunlar çok fazla harap durumda olup, düşmek üzere bulnduğundan sonradan Müze-i Hümâyun'a götürülmüştür. İşte bu pencerelerde Nisafor Fukas'ın (Nikephoros Phokas), Teodos (Theodosios) sarayına eklenti olarak yaptırdığı sarayın bölümlerindendir ki «Diyakr (Diakr)»'ın ve «Sedrenus (Cedrenus)»'n anlattıkları daire budur. Yani Nisefor Fokats'ı (Nikephoros Phokas) öldüren ve sonra imparator olan «Çimişkes» eşilme birlikte kıyıdaki bu pencerelerin önüne gelmiş ve saray içinde buldukları suç ortaklarını bunları beraber iple yukarıya asarak İmparator Nisafon Fukas'ı (Nikephoros Phokas) öldürmüşlerdi.

969 yılının 10 kânun-u evvel gecesinde olşan bu olayı o zaman hayatta olan «Leon Diyakr (Leon Diakr)» şöyle aktarıyor: [110]

[110] Historiae ed. Bonn. P.87.

«Nisefor Fukas'ın (Nikephoros Phokas) eşi İmparatoriçe Teofano (Theophano) (ilk kocasına yapdığı gibi), Nisefor'un (Nikephoros) düşmanlarını gizlice saraya alarak sakladı. «Klepesidir (Clepsydre)» saati gecenin beşini gösteriyordu. Dondurucu bir kuzey rüzgârı şiddetle esiyor ve kar buram buram yağıyordu. Yani (İoannes) arkadaşlarıyla bir sandalla gizlice sarayın rıhtımına yanaştı. Ve arslanla boğa heykeli olan yere çıktı. Aralarında daha önce karar verildiği gibi bir ıslık işareti üzerine sarayın yukarıki katında bulunan diğer ortağı ipe bağlı bir sepeti aşağıya sallıyordu. Hepsi birer birer sıra ile yukarıya çekildi ve «Çimişeks» en sonra çıktı. Hepsi de ellerinde kılıçlarla imparatorun dairesine hücum ederek yatak odasına girdiler. Fakat imparatoru yatağında bulamayınca şaşırdılar. Korkularından kaçmak istediler. Bu telaşta iken oradan geçmekte olan saray hademelerinden birini çevirdiler ve imparatorun bulunduğu yeri göstermesi için zorladılar. Böylece imparatorun uyumakta olduğu odaya girince ayaklarının gürültüsünden imparator hemen uyandı ve yattığı yerden sıçrayarak kalkmak istedi. O sırada içlerinden Leon Valens adındaki kişi kılıçla başını yardı. Kanlar içinde yuvarlanan imparator Hazret-i Meryem'den yardım istemeye ve bağırmağa başladı.

Sürükleyerek Yani'nin önüne kadar getirdiler. Yani bütün kininin gücüyle "Nankör! Hizmetlerimi unuttun. Ben olmasam sen bu tahta nasıl çıkardın utanmadan beni şehirden uzaklara sürdürdün. Şimdi bakalım seni kim kurtaracak." Deyip Nisefor'un (Nikephoros) çığlıkları arasında sakalından tuttu ve diğerleri kılıçlarının kabzalarıyla çenesini dağıttılar. Sonunda Yani bir kılıçla başına urarak öldürdü. O sırada olay sarayın muhafızları tarafından duylunca saray kuşatıldı. Yani o zaman Nisafor'un (Nikephoros) başını gövdesinden ayırıp sarayın pencerelerinden gösterince, artık Nisafor'un (Nikephoros) öldüğünü anlayan muhafızlar yeni imparatoru alkışlamaya başladılar. Nisafor'un (Nikephoros) cesedi karlar üzerine atıldı ve ertesi güne kadar cesedi orada kaldı.»

Gelecek Sayıda:
Manivra *(Magnaura)* Sarayı